

Vladař

Niccolo Machiavelli

Niccolo Machiavelli vznešenému Lorenzovi Medicejskému

Ti kdo usilují o panovníkovu přízeň, předstupují obvykle před jeho tvář s tím, co je jim nedražší, případně s tím, o čem věří, že mu udělá největší radost. Přinášejí mu koně či zbraně, nebo vzácné látky, klenoty a různé ozdobné předměty, jež jsou důstojné knížecí velikosti. . I já, ve snaze předstoupit před Vaši Výsost s nějakým důkazem své oddanosti, hledal jsem a našel to, co je mi nejmilejší a nejdrahocennější: své vědomosti o osudech a činech slavných mužů. Získal jsem je pozorným studiem událostí současných i minulých, četbou historie a mnohaletým uvažováním o tom, co jsem se dočetl. Svě zkušenosti jsem pak shrnul do svazčku, který si dovoluji poslat Vaší Výsosti.

Ačkoli své dílko nepovažuji za důstojné Vaší velikosti a proslulosti, doufám, že je přijmete s laskavou shovívavostí, neboť nemám většího daru než svou naději, že Vám umožním, abyste se v krátkém čase dozvěděl i pochopil to, co já po mnohaletém bádání, jež nebylo bez těžkostí a překážek. Svě úvahy jsem nepřikrašloval ani nezatěžoval vznešenými frázemi, nadutými slovy či dekorativními obraty a vnější okázalostí, jak to spisovatelé rádi dělávají, nýbrž jsem si přál, aby vynikaly pouze a výhradně svým rozsahem a závažností zkoumaného předmětu. Nerad bych také, aby kdokoliv považoval za namyšlenost z mé strany, od člověka neurozeného a nevýznamného rodu, že si troufám posuzovat a vznášet soudy o záležitostech vladařů. Nedělám totiž nic jiného než malíři: aby poznali povahu hor a vrchů, zůstávají v údolí, a vystupují na vrcholky, aby lépe přehlédli krajinu v nížině. Stejně tak mohou pochopit charakter národů jen ti, co sedí na knížecím stolci, zatímco ten, kdo chce zkoumat úděl mocných, musí žít mezi lidem.

Nechť Vaše Výsost přijme můj skromný dar s vlídným pochopením. Až si dílko pozorně přečte, odhalí Vám, jak vroucně si přeji, abyste dosáhl oné velikosti, již Vám osud a Vaše ctnost předurčily. A shlédne-li někdy Vaše Výsost k nám do nížin, shledá, jak nespravedlivě mě osud soustavně stíhá.

Kapitola první - O různých formách vlád a o různých způsobech jimiž se moc získává

Všechny státy a vlády, jimiž lidé byli a jsou poddáni, jsou buď knížectví, nebo republiky. Knížectví pak jsou buď dědičná, kde určitý rod vládne velmi dlouho, nebo nově nabytá. Z nich pak některá jsou celá nová, jako například Milán za vlády Franceska Sforzy, anebo bývají připojena k dědičným, jako například Neapolské království spravuje španělský král. Takto získaná území jsou přivyklá žít buď po vládou jiného pána, anebo dosud žila svobodně. Získávají se buď s pomocí cizích zbraní, nebo jen vlastní silou, řízením štěstěny či vynalézavostí.

Kapitola druhá - O dědičných knížectvích

O republikách zde nebudu přemýšlet, neboť jsem o nich psal obšírně už jinde. Omezím se jen na knížectví a podle vlastní osnovy budu uvažovat o tom, jak je zpravovat a udržet si v nich vládu.

Soudím, že tyto dědičné státy, přivyklé na vlastní dynastie, se spravují daleko snadněji než území nově dobytá. Stačí nenarušovat staré pořádky, zachovávané v zemi po generace, a jednat pružně podle okolností. Vládce, třeba i jen průměrně nadaný, se dokáže za této situace udržet celkem snadno u moci, pokud ho ovšem nezaváží trůnu nějaká mimořádná a nezadržitelná síla. Ale i v takovém případě se po čase opět k vládě vracívá, jakmile vetřelce postihne nepředvídaná komplikace.

U nás v Itálii je příkladem pro mé tvrzení vévoda ferrarský, který si úspěšně poradil jak s útokem Benátek v roce 1484, tak s papežem Juliem v roce 1510. Jeho rod panoval ve Ferrare odnepaměti. Dědičný panovník má totiž méně příčin komukoli z občanů ubližovat, proto bývá více milován, pokud ovšem proti sobě nevzbudí zášť a nenávisť zcela mimořádnou špatností nebo neřestným životem. Ctnostnému knížeti jsou lidé většinou nakloněni, a to i v případě, když se k moci nedostal právem dědičným, protože čím déle vládne, tím víc pohasínají vzpomínky na počátky jeho panování, jež se bez křivd nikdy neobejdou, a tak pomíjejí i příčiny ke vzpouře. Jen převrat plodí další převrat.

Kapitola třetí - O smíšených knížectvích

Naopak v nově dobytých knížectvích vždycky nastávají těžkosti. Zejména tehdy, není-li nový stát samostatný, je-li součástí většího celku. Takové knížectví nazýváme smíšeným a jeho proměna naráží přirozeně na překážky, s nimiž se potýkají všechno nové vlády. Lidé totiž rádi mění vládu v domnění, že si tím polepší, a teprve zkušenost je poučí, že si vlastně pohoršili. Bouře a vzpoury jsou nevyhnutelným průvodním jevem každé nové vlády a vznikají z toho, že každý vládce za takové situace vždycky poddaným ubližuje - jak samotným pobytém vojska v zemi, tak jinými nesčetnými příkořimi, provázejícími vládu na novém území. Postupně se stanou jeho nepřáteli všichni ti, jimž ublížil při dobývání země, ale i ti, kteří mu původně pomáhali, pakliže jim nemůže nabídnout v odměnu to, co si od něho slibovali. Nemůže však proti nim tvrdě zakročit, protože je jim zavázán a protože žádný kníže, ani ten sebelépe vyzbrojený, se neobejde bez přízně alespoň určité části obyvatel na novém území.

Tak například francouzský král Ludvík XII. z těchto důvodů pozbyl Milán stejně rychle, jako ho nabyl, a Lodovico na něj stačil jen vlastními silami. Obyvatelé, kteří mu sami zprvu otevřeli brány města, se totiž ve svých nadějích, jež do něho vkládali, zklamali. Vláda francouzského krále jejich představy nespĺnila, a tak se jeho tyranie stala pro ně neúnosnou.

Přiznejme si však, že návrat k moci v odbojné zemi a její podrobení bývá napodruhé lehčí, protože vládce využije příležitosti, již mu vzpoura poskytla, a potrestá nejen její přímé účastníky, ale drží pod dohledem i všechny nespolehlivé a pojistí si nejslabší a nejohroženější oblasti. Stačilo-li na první vyhnání Francouzů z Milána pouhé harašení Lodovikových zbraní na hranicích, pak podruhé už musela vzniknout silná koalice, aby je z Itálie vyhnala. K tomu všemu došlo z připomenutých důvodů.

O příčině prvního neúspěchu Francie jsme si už pověděli, teď tedy zbývá uvést důvody druhé porážky a připomenout si možnosti jaké francouzský král měl a jaké má každý v podobné situaci, když si chce dobyté území pevně podržet.

Jsou území (po dobytí připojená k původní vladařově državě), která leží v téže zemi a mluví se v nich stejným jazykem, a jsou jiná, která tuto podmínku nesplňují. V prvním případě je lehké si je udržet, zejména tehdy, jestliže nejsou zvyklá žít svobodně. Postačí odstranit vládnoucí rod a jinak ponechat vše při starém. Nezmění-li se mravy, lidé žijí klidně dál jako

dřív. Za příklad slouží Burgundsko, Bretaňsko, Gaskoňsko a Normandie, které už dlouho patří Francii. Přestože v těchto krajích existují jisté rozdíly v nářečích, jejich způsob života je podobný, takže dokážou žít klidně vedle sebe bez zvláštních sporů. Tedy můžeme shrnout, že pro tento případ stačí splnit dvě podmínky: 1. odstranit dosud vládnoucí rod a 2. neměnit ani zákony ani výši daní. Tím je cesta ke splnutí v jeden celek otevřená.

Pravé potíže nastávají tehdy, staneme-li na půdě území odlišného mravy, zákonodárstvím a jazykem. Pak je třeba obratnosti, ale i štěstí k tomu, abychom se v něm udrželi. Nejosvědčenější a neúčinnější způsob v takovém případě je trvalé přesídlení knížecího dvora do nové země. Panovníkova moc se tak upevní.

Tak si počínali například Turci v Řecku. Kdyby se tam sultán nebyl usadil, žádné z dalších opatření na udržení si této země by se nebylo setkalo s úspěchem. Jen tehdy, žijeme-li přímo na dobytém území, můžeme hned zaznamenat zdroje nepokojů a okamžitě jim čelit. Jinak se o nich panovník dozvídá až tehdy, když už je pozdě a není moci, která by jim udělala přítrž. Navíc si místodržící nedovolí odírat poddané a ti jsou spokojeni, že se se svými stížnostmi mohou obracet přímo na hlavu státu, váží si vládců, a naopak rebelanti se ho víc bojí a drží se zpátky. Ale i proti vnějšímu nepříteli je stát takto bezpečnější a každý si útok dobře rozmyslí.

Jiný osvědčený způsob je přesídlení jedné nebo dvou kolonií vlastních občanů na dobyté území. Bez tohoto opatření musí panovník vyslat do země značný počet jízdního i pěšího vojska, což je nákladnější. Naopak kolonie ho nestojí vlastně nic a i následné nutné křivdy jsou menší. Ublíží jen těm, jimž zabere pozemky a domy, aby zaopatřil nové obyvatele. A z těch nemusí mít strach, protože jich není mnoho a žijí rozptýleně, zbaveni opory majetku. A protože se ostatním nic zlého neděje, většinou se vkrátku upokojí, nebo naopak mají strach, aby se nějak neprovinili, neupadli v nemilost a nemuseli rovněž odejít o žebrácké holi ze svých domovů. Udržování kolonií je levné, bývají spolehlivější, nebezpečí vzpoury i množství křivd je menší.

Neměli bychom zapomínat, že možné protivníky buď musíme zahrnovat laskavostmi, nebo je zničit, protože za malé urážky a za malá příkoří se mohou ještě mstít, za velké však už nikoli.

Udržuje-li však panovník v zemi místo kolonií vojsko, výdaje jsou daleko citelnější, zpravidla to pohltí veškerý výnos z dotyčného území. Co jednou rukou přijme, druhou zas rozhází, škody způsobené armádou jistě nálady, mezi obyvateli, posádka je musí krotit hned zde, hned jinde a rozhořčení se tak pozvolna šíří po celé zemi. Nakonec není člověka, který by neměl důvod k roztrpčení, a vládce má proti sobě všechny. A takoví nepřátelé jsou o to nebezpečnější, že jsou na vlastní půdě a v odporu sjednocení. Správa prostřednictvím kolonií je tedy po všech stránkách lepší než s pomocí armády.

Dále by měl panovník na dobytém území pečovat o ochranu slabých a hledět potlačit vliv místních mocných, ale především bedlivě střežit silné, nebo dokonce silnější sousedy. Na ty by se totiž mohli nespokojenci nebo ctižádostivci obrátit o pomoc. Tak například Aitólové požádali Římany o pomoc proti Řekům. A vůbec, kamkoli Římané vstoupili, vždycky na zavolání místních obyvatel. K takovému zachránce se pak přidávají další a další ublížení a země mu spadne doslova do klína. Panovník si musí jen dát pozor, aby mu ti slabší také časem nepřerostli přes hlavu a nenabyli přílišného vlivu. Kdo nedbá těchto zkušeností, brzy ztratí, co nabyl, a i když se nakonec nějak udrží u moci, pak jen s největšími obtížemi.

Římané tyto zásady velmi dobře znali a přísně se jich drželi. Pro příklad bych se rád zastavil v Řecku: Řím poskytoval ochranu Achájům a Aitólům, pokořil makedonskou říši a vyhnal Antiocha. Leč přes všechny zásluhy Achájů a Aitólů jim nikdy nepovolil zvětšit državy; nedal se zviklat vemlouvavými řeči Filipa a nestal se jeho spojencem dotud, než ho patřičně oslabil: a nikdy nepřipustil, aby si nebezpečně silný Antiochus přivlastnil sebemenší část řeckého území. Konal tak, jak by si měl počínat každý moudrý vladař: všimnout si totiž nejen problémů současných, ale předvídat i budoucí a předcházet jim.

Počítáme-li s něčím předem, máme čas si všechno rozmyslet a zavčas jednat. Když se však pohroma nečekaně přiblíží, bývá už na lék pozdě. Jak říkají lékaři o souchotinách: zpočátku je nesnadno rozpoznáme, ale lehko vyléčíme, kdežto zanedbané poznáme sice na první pohled, ale pomoci už není. A totéž platí i o státních záležitostech: postřehneme-li včas nebezpečí (a to dokáže jen obezřetný a schopný muž) klíčoví ve státě, snadno a rychle si s ním poradíme; necháme-li však růst tak, že už je vidí i slepý, bývá veškerá námaha marná.

Římané vždycky včas věděli o hrozících nepokojích a neváhali nikdy okamžitě zakročit. Nedopustili, aby se rozrostly, protože dobře věděli, že střetnutí je stejně nevyhnutelné, a odkládá-li se, pak z toho může mít prospěch jedině nepřítel. Proto se pustili do války v Řecku proti Filipovi a Antiochovi, aby ji později nemuseli vést na svém území, i když obé mohli bezpochyby po nějaký čas odkládat. Nikdy nedali na zásadu dnes do omrzení opakovanou lecjakými našimi mudrci, že "čas hraje pro nás". Moc dobře věděli, jak vratká je to berlička. Ten opěvovaný čas totiž může přinést jak zlo, tak dobro, jak výhodu, tak zkázu. Raději vždycky spoléhali jen na vlastní síly a na svou prozíravost.

Vraťme se však na chvíli k Francii a podívejme se, jak ta si počínala. Nebudu hovořit o Karlu VIII, nýbrž o Ludvíkovi XII, protože ten se v Itálii zachytil na delší čas a můžeme proto lépe posoudit jeho počínání. Dělal pravý opak toho co měl.

Do Itálie ho přivedla ctižádost Benátčanů, kteří si od jeho příchodu slibovali získání poloviny Lombardie pro sebe. Chtěl a potřeboval uchytil se v Itálii, kde ho s nikým nepojilo spojenectví a přátelství, a naopak v důsledku počínání Karla VIII. tu měl brány zavřené. Nemohl si tedy vybírat a musel přijmout takové spojenectví, jaké se mu nabízelo. A příznějme si, že jeho záměr měl reálnou naději na úspěch, kdyby se nebyl později dopustil mnoha vážných chyb.

Jakmile se zmocnil Lombardie, získal prestiž, o níž tu předtím Karel přišel. Poddal se mu Janov, Florencie se stala jeho spojencem, o jeho přízeň se ucházeli markýz z Mantovy, vévoda z Ferrary, Bentivogliové, hraběnka z Forli, vládcové Faenzy, Pesara, Rimini, Camerina, Piombina, Pisy, Sieny i obyvatelé Lukky. Teprve teď Benátčané viděli, jak krátkozrace si počínali: za dvě města v Lombardii, po nichž prahli, vydali francouzskému králi dvě třetiny Itálie.

Situace francouzského krále byla tedy víc než optimální a mohl si tu udržet vážnost velmi snadno. Stačilo, aby poskytl bezpečnost a ochranu svým spojencům, jichž nebylo málo a byli slabí - jedni se báli papeže, druzí Benátčanů -, neměli na vybranou a museli držet sním. S jejich pomocí pak mohl snadno zdolat ty nebezpečné, silné. Místo toho okamžitě poté, co vstoupil do Milána, udělal přesný opak a pomáhal papežovi Alexandrovi VI. při dobývání Romaně. Neuvědomil si, že se tak sám oslabuje, že se zbavuje spojenců a příznivců, kteří k němu utekli. Jako by si ani nebyl vědom, že posiluje církev tím, že jí pomáhá podpírat duchovní moc světskou, která už bez toho byla dost velká! První chyba a omyly pak nutně

plodily další, až mu nezbývalo nic jiného než osobně vtáhnout do Itálie, aby zchladil další Alexandrovy choutky stát se pánem Toskánska. A jako by mu ještě nestačilo, že posílil církev a ztratil spojence, v touze získat Neapolské království podělil se o ně se španělským králem. Až do té chvíle byl svrchovaným pánem nad Itálií sám, nyní si přibral společníka, aby se měli na koho obrátit ti, kdo bažili po téhle krajině, či byli s ním nepokojeni. Místo toho, aby zde nechal poplatného místodržícího, dosadil sem druhého krále, který ho nakonec vyhnal. Touha po výbojích je přirozená a obvyklá. Pustí-li se do nich lidé schopní, nikdo je za to nezatrácuje ani nekárá. Ale vyslouží si pohanu a výtky, kdo se do nich pustí, ačkoliv na ně nemá.

Mohla-li tedy Francie jen vlastními silami dobýt Neapolsko, měla tak učinit. Pokud nikoli, neměla je rozdělovat. Lze ospravedlnit rozdělení Lombardie mezi ni a Benátky, neboť to bylo nutné, aby se dostala do Itálie. V případě Neapolska však byl takový postup neprozřetelný.

Ludvík se tedy dopustil těchto pěti chyb: zničil menší vládcy, posílil v Itálii moc už tak dost silného pána, přivedl sem silného cizince, neusadil se zde, ani sem neposlal kolonisty. Za jeho života však mu těchto pět chyb nemohlo zvlášť uškodit, nebýt chyby poslední, šesté: oloupil Benátky o moc. Kdyby nebyl posílil církev a nepřivedl do země Španěly, byl by tento krok celkem přirozený, a dokonce nevyhnutelný. Vzhledem k budoucnosti bylo nezbytné je pokořit. Avšak když zvolil první cestu, nikdy neměl připustit jejich oslabení. Silná benátská republika totiž brala ostatním chuť na vpád do Lombardie. Benátčané by nikdy nedovolili, aby si tuto část země kdokoliv přivlastnil, protože po ní sami prahli, a ty druhé by zas nikdy ani nenapadlo obrátit o ni Francii a dát ji Benátčanům, nebo se dokonce pustit do boje s Francií i Benátkami zároveň. A kdyby mi snad chtěl někdo namítnout, že Ludvík postoupil Řomaňu Alexandrovi a Neapolsko španělskému králi v zájmu zachování míru, aby zabránil válce s nimi, pak odpovídám argumenty už jednou zmíněnými: uhýbat před nepříznivými okolnostmi nelze, ani v zájmu momentálního zachování míru. Válka se tím nezažehná, jen se k vlastní škodě oddálí. A pokud by se někdo chtěl odvolávat na slovo, které francouzský král dal papeži, že pro něj podnikne výpravu výměnou za kardinálský klobouk pro arcibiskupa z Rouenu a za zrušení svého stávajícího manželství, tomu odpovím později, až budu rozebírat závazky mezi panovníky a pojednám i o tom, jak je mají zachovávat.

Král Ludvík tedy ztratil Lombardii, protože jednal proti všem zásadám, jichž je třeba se držet, když chceme získat a udržet nějaké území. Nejde o žádné zázraky, jen o obyčejné a dávno známé skutečnosti, o běžnou praxi.

Mluvil jsem o tom v Nantes s rouenským kardinálem, když Valentino (tak lid říkal synovi papeže Alexandra, Cesaru Borgiovi) obsadil Řomaňu. Kardinál tvrdil, že Italové nejsou válečníci. Já mu na to opáčil, že Francouzi se zase nevyznají v politice, protože jinak by nikdy nebyli mohli dopustit, aby papežský stát získal takovou moc. O převahu papeže a španělského krále v Itálii se zasloužila jedině Francie a sama se pak stala jejich obětí.

Z toho všeho vyplývá jedno obecné pravidlo, které nikdy nebo jen málokdy zklame: kdo jinému dopomáhá k uchopení moci, sám sobě podřezává větev, na níž sedí. Ať mu pomůže lstí nebo zbraní, obojí je novopečenenému panovníkovi stejně nepohodlné.

Kapitola čtvrtá - O tom, proč se Dáreiova říše po smrti svého podmanitele Alexandra Velikého nevzbouřila

Uvážíme-li všechny problémy spojené s udržením se v dobyté zemi, nemůžeme se podívat, jak se mohlo podařit po smrti Alexandra Velikého, který zemřel krátce po dobytí Asie, že se jeho

nástupci proti všemu očekávání a prakticky bez jiných potíží, než které si sami vlastní malicherností nadrobili, přece jen v zemi udrželi. Než odpovím na otázku, čím to bylo způsobeno, musím připomenout, že existuje dvojitý druh vlády: buď stojí v čele země panovník sám a všichni jeho ministři spravují krajinu z jeho milosti a vůle, nebo vládne spolu s barony, kteří si své postavení zachovávají nikoli z milosti vládce, ale jako výsadu svého starobylého rodu. Ti pak mají svá vlastní panství a vlastní poddané, jimiž jsou respektováni jako svrchovaní páni a kteří k nim lnou vžitou přichylností. Tam, kde je vládce svrchovaným pánem, bývají jeho zmocněnci, ministři a úředníci, naopak ve velké neoblibě.

V naší době slouží za příklady těchto dvou typů vlád, jak už bylo řečeno, říše turecká a francouzské království. Turecko je řízeno jediným suverénním pánem, sultánem, a všichni ostatní jsou jeho poddanými. Říše je rozdělena na sandžaky, kterým stojí v čele správce, jež sultán sám určuje a podle potřeby střídá. Francouzský král je obklopen mnoha šlechtici ze starých rodů, kteří mají svá vlastní panství, poddané a řadu rozličných výsad, jež jim panovník nemůže libovolně odejmout bez nebezpečí, že ohrozí svou říši.

Porovnáním těchto dvou států lze zjistit, jak obtížné je dobýt tureckou říši, ovšem kdyby se to někomu přece jen zdařilo, velice snadno si ji udrží. Z toho, co jsem už uvedl, je zcela jasné, že příčiny obtížného dobývání této říše nutno hledat ve faktu, že dobyvatel nemůže přijít na zavolání místních mocných, ani nemůže doufat, že by si ulehčil svou úlohu tím, že by vyvolal vzpouru lidí kolem sultána. Není lehké je ani podplatit a pokud by se i podplatit dali, nevyplýval by z toho dobyvateli užitek, neboť nejsou s to strhnout za sebou obyvatelstvo. A proto ten, kdo chce na Turecko zaútočit, musí vědět, že se střetne se státem sjednoceným, a musí tudíž spoléhat na vlastní síly spíše než na cizí nepořádky. Komu se však podaří tuto říši přemoci a porazit ji na bojišti, nemusí se už bát nikoho, leda vládnoucího rodu, a pokud smete i ten, nenajde se už jiný obávaný protivník, neboť ostatní nemají na obyvatelstvo žádný vliv. A tak jako se před vítězstvím nemohl spolehnout na nikoho z nich, nemusí se jich už jako vítěz obávat.

Jiné, ba opačné je to ve státech jako Francie. Je celkem snadné je přepadnout s pomocí některého z baronů, neboť vždycky se mezi nimi najde nespokojenec toužící po novotách. Takový pak může otevřít vstup do země a ulehčit vítězství. Ovšem bude-li se tam nový vládce chtít udržet, způsobí mu mnoho starostí a obtíží právě ti, kteří mu k vítězství pomáhali, i ti, které přemohl. A nestačí odstranit panovnický rod, neboť stále ještě zůstává šlechta, která je ochotná postavit se do čela nových převratů a nepokojů, a pokud si ji nový pán nezíská (nebo ji nezničí), zemi ztratí při první vhodné příležitosti.

Kdo zkoumá Dáreiovu říši, zjistí, že se podobala Turecké, a proto ji musel Alexandr napadnout a porazit v řádě bitvě. Po vítězství a smrti Dáreiově si ji pak Alexandr snadněji udržel z příčin, které jsem uvedl. Kdyby jeho nástupcové byli zůstali svorní, byli by si ji udrželi, neboť v říši by nevznikly jiné rozbroje než ty, které sami způsobili a vyvolali. Naopak státy řízené jako Francie nelze udržet v klidu. Proto vznikaly časté vzpoury proti Římanům v Hispánii, v Galii a v Řecku. Ohniskem byla mnohá knížectví přetrvávající v těchto zemích. Římané, co paměť sahá, nemohli si být jisti, zda v té zemi vydrží, nebo ne, dokud žila vzpomínka na bývalé pány. Jakmile se jich však zbavili a zničili i vzpomínku na ně - mocí, silou a stálostí římského panství, svou moc značně upevnili. A přestože Římané později bojovali i mezi sebou, mohli si to dovolit díky své vážnosti. Jakmile totiž panovnický rod vymizel, neuznávalo obyvatelstvo jiného vládce než Římany.

Zvážíme-li tyto okolnosti, nemůže se nikdo divit, že si Alexandr tak snadno říši udržel, a nepřekvapují nás ani těžkosti jiných, když se pokoušeli uchovat to, co dobyli. Příkladem budiž Pyrrhos a mnozí další. Všechno to zapříčinila nikoli menší či větší způsobilost vítězů, nýbrž odlišné okolnosti.

Kapitola pátá - O tom, jak vládnout městům a knížectvím, jež žila svobodně, pod vlastními zákony, než byla dobyta

Pokud jsou státy, dobyté zmíněnými způsoby, zvyklé žít pod vlastními zákony a svobodně, lze je spravovat trojím způsobem.

První možností je zničit dobytá území. Druhá - přesídlit na něj svůj dvůr. A třetí - ponechat jim jejich zákony, vybírat poplatky a dosadit vládu několika tamních, novému vládci oddaných mužů. Ti potom dobře vědí, že obstojí jen s přízní nového knížete, a že tudíž musí vynaložit veškeré úsilí a námahu na udržení jeho panství. Město přivyklé svobodě se udrží o mnoho snadněji vládou vlastních občanů než jakýmkoli jiným způsobem.

Máme zde příklad Sparty a Říma. Spartané se snažili zachovat si vládu nad Thébami a Athénami prostřednictvím oligarchie, kterou sami dosadili, ale přece nadvládu nad nimi ztratili. Římané zase ve snaze uchovat si Capuu, Kartágo a Numantii je vyvrátili a nepřišli o ně. Řecko naopak spravovali jako Spartané, dali mu svobodu a ponechali mu jeho zákony. Neuspěli, a proto byli přinuceni vyvrátit mnoho měst v této zemi. Pak si je udrželi. Není skutečně osvědčenějšího prostředku, jak si udržet vládu, než je zkáza. Kdo se stane pánem města přivyklého svobodě a nezničí je, ať počítá s tím, že město zničí jeho, neboť bude znovu a znovu zvedat prapor vzpoury ve jménu svobody a starého řádu, na něž nikdo čase, ani prokázaným dobrodiním nezapomíná. Dělej co dělej, lidé nikdy na svobodu a minulé pořádky nezapomenou a při každé vhodné příležitosti se jich znovu budou dovolávat jako Pisa po stu letech florentské nadvlády.

Pokud jsou města nebo země zvyklé žít pod vládou jediného knížete a jeho rod vymře a obyvatelé zvyklí poslouchat se neumějí dohodnout na novém, svobodně však žít také nesvedou, pak nastává ta pravá chvíle pro dobyvatele: snadno je získá a ovládá. Republiky však mají větší životní sílu, nepřestává v nich doutnat nenávisť k jedinému vládci a silná touha po pomstě. Vzpomínka na ztracenou svobodu jim nedává spát, a tak nejjistějším způsobem je zničit je, anebo se v nich usadit.

Kapitola šestá - O nových knížectvích dobytých vlastní zbraní a vlastními schopnostmi

Ať se nikdo nediví, uvedu-li v pojednání o čerstvě dobytých knížectvích, kde se ujímá noci nový muž a vzniká nové státní zřízení, jen ty nejznámější příklady. Lidé jsou už takoví: raději se vydávají po prozkoumaných a vyšlapaných cestách a svým konáním napodobují cizí vzory, které jsou už ověřené a zavedené. Jenomže, připomínám, nelze jít nikdy navlas stejnou cestou a dojít dokonalosti těch, jež napodobujeme. A proto moudrý člověk půjde cestou prošlapanou jen znamenitými předchůdci a napodobí ty největší, aby se jim alespoň v něčem podobal, když už se jim zcela nevyrovná. Moudrý muž si má počínat jako lukostřelec: aby zasáhl příliš vzdálený cíl, namíří raději mnohem výš, nikoli však proto, aby šíp vyletěl vysoko, nýbrž proto, aby vyšším zaměřením spíše zasáhl zvolený cíl.

A proto také tvrdím, že nová knížectví se zachovávají s takovými obtížemi, které vyplývají z menší nebo větší způsobilosti a nadání toho, kdo je získá. A stane-li se vládcem někdo z řadové šlechty, což předpokládá buď um a nadání, anebo sdostatek štěstěny a přízně osudu, zdá se, že i obtíže se vyskytují přiměřeně k jednomu i druhému. Nicméně je jisté, že ten, kdo spoléhal méně na vrtkavost štěstěny, udržel se u moci déle. Vše se v takovém případě usnadňuje i tím, že vládce je nucen v onom kraji se usadit, neboť nemá jinou državu.

Nejschopnějšími z těch, kdo se stali vladaři vlastním přičiněním a svými mimořádnými vlastnostmi, byli Mojžíš, Kýros, Romulus a Théseus. Mojžíš, ačkoliv byl vlastně jen vykonavatelem příkazů božích, zasluhuje obdiv právě pro tuto milost, jež ho učinila hodným rozmlouvat s Bohem. Posuzujeme-li Kýra a jiné, kteří dobyli říše, či je založili, zjistíme, že všichni byli vynikající a hodni obdivu, a zhodnotíme-li jejich skutky, poznáme, že se nepřilíši lišili od Mojžíše, za nímž stál tak veliký rádce a učitel. Přezkoumáme-li jejich životy a činy, zjistíme, že osud jim pouze nabídl možnost a příležitost, vlastně jen jakýsi materiál, jemuž pak oni dali tvar podle svých představ. Bez této možnosti a příležitosti by síla jejich ducha byla neplodná, stejně jako bez oné síly by poskytnutá příležitost byla promarněna a zůstala by neproměněná. Mojžíš musel nalézt izraelský lid v Egyptě v porobě a otroctví, aby ho odtud mohl vyvést na světlo svobody. Měl-li se Romulus jednou v budoucnu stát zakladatelem a králem Říma, nesmělo být pro něj místo v Albě a museli ho hned po narození pohodit. Kýros zase musel najít Peršany nespokojené s vládou Médů, zženštilých a zhýčkaných dlouhým mírem. A Théseus by nikdy neukázal svou velikost, kdyby nebyl našel Athéňany rozptýlené. Všichni tedy mohli děkovat osudu za šťastný sběh okolností, ale ty nemusely samy o sobě ještě nic znamenat. Oni museli umět pochopit nabídnutou příležitost, aby přinesli své vlasti blahobyt a proslulost.

Pro ty, kteří získali vládu vlastním přičiněním, je obtížné knížectví získat, ale mnohem lehčí si je udržet. Obtíže vyplývají částečně se zavádění nových pořádků a zvyklostí při zakládání státu a zajišťování jeho bezpečnosti. A nesmíme zapomínat, že nic se nezačíná tak obtížně a nic nepřináší tak pramalou naději na úspěch jako zavádění nového řádu. Tomu, kdo jej zavádí, jsou nepřáteli všichni, kteří se dřív měli dobře. Jeho stoupenci ho hájí opatrně a vlažně, i když si v budoucnu od něj mnoho slibují. Opatrní jsou proto, že se obávají odpůrců, a nedůvěřiví proto, že je v lidské přirozenosti nevěřit novotám, dokud člověka zkušenost nepřesvědčí nezvratnými důkazy o jejich užitečnosti. Výsledkem pak bývá, že odvaha odpůrců roste a oni vyrazí do útoku při první příležitosti, zatímco ti druzí se jen chabě brání, takže vládce i jeho přívrženci jsou pak naráz ve smrtelném nebezpečí. K vyjasnění této otázky je zapotřebí zjistit, zda ti, co přinášení novoty, tak činí z vlastní vůle a zcela samostatně, nebo zda svůj záměr uskutečňují s pomocí někoho jiného. V druhém případě dopadnou vždycky špatně a ničeho se nedomohou. Stojí-li však na vlastních nohou a mají dostatek vlastních sil, jen málokdy podlehnou. To je také důvod, proč proroci s mečem v ruce uspěli, kdežto ti neozbrojení podlehli.

A nadto je lidská povaha vrtkavá: je snadné někoho o něčem přesvědčit, ale těžké ho v přesvědčení udržet. Proto je zapotřebí být připraven prosadit vlastní záměry silou, jakmile lidi víra opustí. Nebyl by se udržel ani Mojžíš, ani Kýros, ani Théseus, ani Romulus, kdyby nedrželi v rukou meč. K tomuto trpkému poznání došel v naší době i mnich Girolamo Savonarola. Jakmile mu lidé přestali věřit, neboť neměl prostředky, jak udržet ve víře kolísající, jeho řád ztroskotal. Strůjci změn se střetávají s velkými obtížemi, neustále jim hrozí různá nebezpečí, jež musejí překonávat statečností a opatrností, avšak jakmile je přemohou, zničí své odpůrce a získají vážnost, stávají se mocnými, bezpečnými, ctěnými a šťastnými.

K těmto velikým příkladům bych rád přidal jeden menší, který se s nimi dá poměřit a nahradí mnohé jiné. Mám na mysli Hieróna Syrakúského, který se z ničeho vyšvihl na první místo ve státě. I jemu osud nabídl příležitost. Utlačovaní Syrakúsané si ho zvolili za vůdce a on se pak svým vlastním přičiněním a způsobností stal jejich vládcem. Už dříve vynikal do té míry, že spisovatelé o něm říkali, že k tomu, aby se stal králem, mu schází jenom království. Hierón rozbil starou organizaci armády a zavedl novou, opustil staré přátele a získal si nové, a když měl spojence i vojsko, stanul na dostatečně pevných základech, aby si mohl dovolit postavit jakoukoli budovu. Neboli s velkou námahou získával, ale s malou pak dobyté udržel.

Kapitola sedmá - O knížectvích získaných s cizí ozbrojenou pomocí a se štěstím

Pro ty, kteří se dostanou k moci díky náhodě a se štěstím, je snadné vládu získat, ale velmi obtížné ji udržet. Na cestě vzhůru většinou nemívají překážky, doslova letí k cíli. Potíže jim nastávají teprve ve chvíli, kdy se chopí vlády.

Moci lze dosáhnout beze zbraní buď za peníze, nebo darem, jako tak mnozí v Řecku, v ionských městech, v Hellespontu, kde Dáreios dosazoval knížata, místodržící, aby zde vládli pro jeho slávu a bezpečnost. Podobně se k vládě dostali i někteří římscí císaři, když jako soukromníci podplatili vojsko. Takový vladař je ovšem závislý na vůli a přízni těch, kdo ho pozdvihli, a tyhle dvě věci patří k nejnestálejším a nejproměnlivějším, takže většinou neuměli ani nemohli udržet svá postavení. Jestliže totiž takový muž není sdostatek udatný a moudrý, je přirozené, že se v umění vládnout nevyzná, protože se to ani neměl kde naučit. Navíc nemá za sebou ozbrojenou moc, která by mu byla bezvýhradně a spolehlivě věrná a oddaná.

A potom, na písku a přes noc vzniklé státy dopadají stejně jako všechno v přírodě: co rychle roste, nemá možnost zapustit kořeny dost hluboko, aby první bouře nezpůsobila škody. A když se takový muž stane knížetem takřikajíc z ničeho, nebývá obvykle schopen zachovat to, co mu šťastně spadlo do klína, a položit bytelné základy své moci, jak to učinili jeho předchůdci, než se stali vládci.

K tomu, co jsem právě vyložil, bych rád uvedl dva příklady: Franceska Sforzu a Cesara Borgiu. Francesco Sforza se zcela po právu povznesl pro svou velkou udatnost a obratnost až na knížecí stolec a stal se milánských vévodou, i když ho to stálo nemálo úsilí při překonávání těžkostí. Zato Cesare Borgia, obecně zvaný vévoda Valentino, se vyšvihl díky svému otci. A když ho štěstí opustilo, přišel i o moc, ačkoliv nic nezanedbal a dělal všechno, co má rozumný, moudrý a opatrný muž dělat, aby zapustil kořeny v zemi, kterou získal zbraní a štěstím někoho jiného. Jak už jsem řekl: ten, kdo nezapustí kořeny včas, může je zapustit i později, přestože je to spojeno s mnoha těžkostmi a nebezpečím pro stavitele.

Budeme-li sledovat postup tohoto vévody, poznáme, že své budoucí moci položil pevné základy, a proto nepovažuji za zbytečné se tím zabývat, neboť nevím, jaký lepší návod dát novému knížeti než ten, že popíšu Borgiovi činy. Jestliže přes to ničeho nedosáhl, nebylo to jeho vinou, nýbrž vinou osudu, jehož svrchované nepřízni podlehl.

Alexandr VI. měl zpočátku nemálo potíží s tím, aby ze svého syna udělal vévodu a mocného vládce. Především těžko pro něho hledal území, které by nepatřilo církvi, ale uvědomoval si zároveň i to, že kdyby jí odňal kterýkoli kousek země, milánský vévoda a Benátčané by se bránili, neboť Faenza i Rimini byly pod správou Benátek. Kromě toho věděl, že vojsko v Itálii, a zejména to, kterého by mohl použít, je sice v rukou lidí, kteří se musejí bát papežovi

velikosti, nicméně nemohl se na ně spolehnout, neboť patřilo Orsiniům a Colonnům a jejich stoupencům. Musel tedy tento stav změnit a vytvořit rozbroje mezi Italskými státy, aby si část pak mohl podmanit. Nebylo to tak snadné, neboť Benátčané právě pomýšleli na to, že opět povolají do Itálie Francouze. A papež se proti tomu nepostavil, nýbrž jim pomohl tím, že zrušil Ludvíkovo manželství.

Král tedy vtáhl do Itálie s pomocí Benátek a se souhlasem papežovým, ale sotva vstoupil do Milána, vyžádal si papež pomoc jeho vojska v tažení proti Romani. Ta se mu okamžitě ze strachu před králem podrobila. Valentino tedy dobyl Romaňu, porazil Colony, ale v tom, aby si zachoval dobyté a mohl se pustit do dalších výbojů, mu bránily dvě překážky: tou první bylo jeho vlastní vojsko, které mu nepřipadalo dostatečně věrné, a druhou byly plány Francouzů. Obával se, že vojsko Orsiniů selže a nejen mu zabrání pokračovat ve výbojích, nýbrž ho zbaví i toho, čeho již dobyl, a francouzský král že učiní totéž. Orsiniové mu cosi podobného už naznačili, když po dobytí Faenzy zaútočil proti Boloni: šli do útoku nadmíru vlašně. A pokud jde o krále, jeho záměry pochopil, když se po dobytí vévodství urbinského pustil proti Toskánsku, ale musel se svého úmyslu na pokyn krále zřici. Tehdy se vévoda rozhodl, že se zbaví závislosti na cizích zbraních a bude jednat na vlastní pěst. Začal tím, že oslabil v Římě Colony a přetáhl na svou stranu všechny jejich stoupence z římské šlechty tím, že je přijal do své družiny, dal jim veliké platy a počtil je podle tehdejšího zvyku vojenskými hodnostmi a rozdal jim civilní úřady. Tak se stalo, že se v průběhu několika měsíců zcela přiklonili na jeho stranu. Potom už jen čekal na příležitost, jak zničit Orsinie. Příležitost se mu nabídla a on jí dokonale využil: Orsiniové totiž zpozorovali, že spojená moc vévody a církve je pro ně smrtelným nebezpečím, a proto svolali své spojence do Maggione u Perugia. Výsledkem tohoto shromáždění byla nejprve vzpoura v Urbinu a v Romani. Vévodovi se podařilo je zažehnat jen s pomocí Francouzů. Když se opět sebral a rozhlédl, rozhodl se použít lsti a naoko se s Orsinii prostřednictvím pana Paola smířil. Vylákal je do Senigalie a oni naivně vlezli přímo do pastí. Když se tedy konečně zbavil i tohoto nebezpečí a získal na svou stranu jejich spojence, položil konečné základy vlastní moci. Měl v té době celou Romaňu i s urbinským vévodstvím a zdálo se, že si dobyl dokonce i přízně obyvatel Romaně, neboť si začali žít v blahobytu.

Výsledky jeho počínání si zasluhují pozornost a následování, a proto je třeba o nich podrobněji pojednat. Když dobyl Romaňu, zjistil, že dosavadní vládci kraj spíše ožebračovali, okrádali, než ho spravovali, takže tu vládlo loupežení, spory a boje. Uvědomil si, že je zapotřebí dát zemi dobrou vládu, aby si ji získal a přinutil k poslušnosti. Proto postavil do čela pana Ramira de Orco, muže tvrdého a bezohledného, jehož vybavil neomezenou mocí. Ten tam v krátkém čase zavedl k vlastní chvále a cti pořádek, klid a svornost. Posléze však vévoda usoudil, že taková tvrdost už není potřebná a budí spíš nenávisť než oddanost. Proto v kraji zřídil a ustavil civilní soud, jemuž předsedal vynikající muž a v němž mělo každé město svého zástupce. Věděl, že dosavadní přísnost obyvatele proti němu do jisté míry popudila, a chtěl jim tedy dokázat, že původcem všeho zla nebyl on, nýbrž drsná povaha jeho zástupce. I přikázal ho jednoho rána zabít. Našli ho rozseknutého vedví s nožem v boku na náměstí v Caseně. Hrůznost pohledu na mrtvolu obyvatelstvo uspokojila a současně vyvolala strach.

Vraťme se však k naší věci. Nyní, když měl vévoda plně moc v rukách a mohl se cítit bezpečný, potřeboval, ba musel si zabezpečit úctu a respekt francouzského krále, aby se mohl pustit do dalších výbojů. Byl si vědom toho, že jakmile král zpozoruje svou chybu, nedovolí mu postupovat. Pustil se tedy do hledání nových spojenců a váhal přidat se k Francouzům, když táhli do Neapolského království proti Španělům, kteří obléhali Gaetu. Měl totiž v

úmyslu získat na svou stranu právě Španěly, což by se mu bylo i zdařilo, nebýt Alexandrova úmrtí. Tolik tedy učinil pro přítomnost.

Pokud však šlo o budoucnost, měl se jí co obávat, neboť musel počítat s tím, že nový papež mu nebude právě nakloněn a že bude spíš hledět zbavit ho všeho, co doposud díky otci získal. Proto pojal úmysl zabezpečit se proti tomu hned několikerým způsobem. Zaprvé: vyhubit rody pánů, které oloupil, aby se papež nemohl s nimi spojit. Za druhé: získat si všechny římské šlechtice, aby s jejich pomocí mohl držet papeže na uzdě. Za třetí: naklonit si kolegium kardinálů. A za čtvrté: natolik rozšířit svou moc, ještě než papež Alexandr zemře, aby byl s to odolat prvnímu útoku jeho nástupce.

Z těchto čtyř cílů stihl do Alexandrovi smrti naplnit tři. Čtvrtý byl na dosah. Z pánů usmrtil všechny, které dostihl, a zachránilo se jich jen málo, římské šlechtice si získal a v kolegiu kardinálů měl silného spojence a oporu. Pokud jde nový výboj, zamýšlel zmocnit se Toskánska, když už měl pod svou mocí Perugiu, Piombino a pod svou ochranou Pisu. Na Francii už nemusel brát ohledy, protože Španělé Francouze z Neapolského království vyhnali a obě strany nyní potřebovaly jeho přátelství. Rozhodl se proto napadnout Pisu. Navíc se mu při tom poddaly Lucca a Siena, jednak ze strachu, jednak ze zášti vůči Florencii. Florentáné byli bezradní, a kdyby se vévodovi bylo podařilo města dobýt hned, ještě toho roku, co Alexandr zemřel, byl by si získal takový respekt a moc, že by se byl postavil na vlastní nohy a nebyl by závislý na náklonnosti a pomoci druhých. Jenomže Alexandr zemřel pět let poté, co vévoda poprvé tasil meč. Zanechal ho jen s panstvím upevněným v Romani, kdežto všechno ostatní viselo ve vzduchu mezi dvěma silnými nepřátelskými armádami. A vévoda sám navíc ulehl, na smrt nemocný. Byl to muž bezohledný, anebo chcete-li statečný a obezřetný, který uměl držet druhé v šachu nebo je zničit. Věděl, že základy, které v tak krátké době položil, jsou dostatečně pevné, a kdyby nebyl měl ty dvě nepřátelské armády za zády a byl zdravý, všechny potíže by bezpochyby překonal. Jak pevné to byly základy, ukazuje i to, že Romaňa na něj čekala víc než měsíc. Dokonce i v Římě, ačkoliv polomrtvý, byl zcela bezpečný, protože Barglionové, Vitelliové a Orsiniové, kteří se mezitím vrátili do města, nenašli zde jediného spojence proti němu. Nemohl sice prosadit na papežský stolec vyvolence, ale měl dost dlouhé prsty na to, aby dokázal zabránit kandidatuře sobě nepohodlného muže. Kdyby byl v době Alexandrovi smrti zdravý, měl by všechno lehké. Ve dnech, kdy Julie II. volili za papeže, mi řekl, že rozmyšlel o všem, co by se mu mohlo přihodit po otcově smrti, a také se na vše připravil, že však nikdy nepomyslel na to, že by v rozhodující chvíli mohl i on sám stát na hranici života a smrti.

Když tedy zvážím, co všechno vévoda vykonal, nemám mu co vyčítat ani zač ho kárat. A právě naopak ho chci vyzvednout na první místo mezi těmi, kdož dosedli na trůn ať už řízením osudu, nebo za pomoci zbraní někoho jiného. Neboť měl velký cíla dostatek odvahy, nemohl konat prozíravěji a plány mu zhatily pouze dvě okolnosti: krátkost Alexandrova života a vlastní choroba.

A proto ten, kdo pokládá za užitečné ve svém novém knížectví zneškodnit nepřátele, získat si nové přátele, zvítězit násilím anebo lstí, vzbudit lásku a respekt obyvatel, oddanost a úctu vojáků, zničit všechny, kdo mohou nebo by mu museli být nebezpeční, pozměnit nevyhovující starý řád, rozprášit nevěrné vojsko a zřídit nové, udržet si přátelství králů a ostatních knížat tak, aby mu buď prokazovali zdvořilou úctu, anebo vyslovenou přízeň, ten tedy nemůže najít lepší příklad než Cesara Borgiu. Jediné, co mu lze vytknout, je volba papeže Julia II. Ta nebyla vhodná, neboť, jak jsem už pravil, když nemohl dosáhnout toho, aby byl zvolen ten, koho by si vybral sám, měl mít dost sil překazit tuto volbu. Nikdy neměl

dopustit, aby se stal papežem ten z kardinálů, kterému dříve nějak ublížil, nebo někdo, kdo z něj mohl mít oprávněný strach. K prvním patřili správci chrámu sv. Petra v řetězech a sv. Jiří, Ascanio Sforza a Giovanni Colonna. A k těm druhým všichni ostatní s výjimkou rouenského kardinála a Španělů: Španělé mu byli nakloněni pro příbuzenství a také z nutnosti, rouenský kardinál pak pro své postavení, neboť za ním stála celá francouzská říše. Proto měl vévoda především dosáhnout volby některého ze Španělů, a kdyby to nebylo možné, alespoň se spokojit s volbou Francouze, nikdy však správce chrámu sv. Petra v řetězech. Je velmi naivní a mylné domnívat se, že mocní pro nová dobrodíní zapomenou na staré křivdy. A tak se tedy vévoda při této volbě dopustil omylu a završil svoji záhubu.

Kapitola osmá - O těch kdo dosáhli moci zločinem

Je možné stát se knížetem ještě dalšími dvěma způsoby, jež nemůžeme přičíst ani štěstěny, ani vlastním zásluhám. Nemohu tyto možnosti přejít, přestože alespoň o jedné z nich by se dalo obšírněji hovořit v kapitole, kde budu probírat republiky. Buď je možné dostat se do čela státu zločinem a nečestnými praktikami, nebo z vůle spoluobčanů. K prvnímu způsobu znám dva příklady, jeden starý a jeden novější, víc jich uvádět nehodlám, protože jsou nad jiné výmluvné.

Agathoklés Sicilský byl člověk nízkého rodu a špatného charakteru, a přesto se stal vládcem v Syrakusách. Byl synem hrncíře a celý život prožil ve zločinu. Nicméně podlý charakter se u něho spojil silou ducha i těla, že to v armádě dotáhl až k praetorské hodnosti v Syrakusách. Jakmile dosáhl tohoto postavení, umínil si, že se stane i vládcem, třeba zločinem a násilím, neohlížeje se na závazky a přísahy, kterými je či bude vázán. Domluvil se proto s Hamilkarem z Kartága, který v té době pobýval s vojskem na Sicílii, a jednoho rána nechal svolat senát a lid Syrakús pod záminkou, že s nimi potřebuje projednat záležitosti týkající se republiky. Na smluvené znamení pak byli pobiti všichni senátoři a s nimi i největší boháči, a po jejich smrti se už snadno a bez odporu ze strany lidu stal vládcem. Přestože ho Kartaginci dvakrát porazili a nakonec oblehli, ubránil nejen své město, ale dosáhl mnohem víc: zanechal ve městě část posádky, s druhou přistál v Africe, zahnal Kartagince do bran Syrakus a přinutil je, aby s ním uzavřeli mír, odstoupili Sicílii a ponechali si jen panství v Africe.

Z úvahy o vlastnostech a činech tohoto muže vyplývá, že bylo jen velice málo nebo spíš téměř nic, co by se dalo připisovat štěstěně, neboť se nevyšvihl k nejvyšší moci něčí přízní, ale prostřednictvím kariéry v armádě. Jistěže nelze označit za ctnost vraždění spoluobčanů, zradu přátel, věrolomnost, bezbožnost a bezohlednost, tím člověk může sice získat moc, nikdy však slávu. Na druhé straně však nemůžeme přehlédnout jeho statečnost a vynalézavost v boji, jimiž se postavil po bok nejslavnějším vojevůdcům. Přes to všechno však jeho ukrutnosti, nelidskost a zločiny jsou tak velké, že nedovolují, abychom ho ctili jako velkého člověka. Nic z toho, čeho dosáhl, nebylo zásluhou jeho dobrých vlastností nebo štěstí.

Za našich dnů, v době, kdy vládl Alexandr VI., osiřel jako dítě Oliverotto da Fermo a ujal se ho Giovanni Fogliani, strýc z matčiny strany, který ho už v raném věku poslal do vojenské služby k Paolu Vitellimu, aby se u něho vycvičil a později mohl zaujmout významnější postavení ve společnosti. Když Paolo zemřel, sloužil Oliverotto pod Vitellozzem, Paolovým bratrem, a protože byl jak velmi nadaný, tak udatný, ve velice krátkém čase se stal jedním z jeho prvních vojáků. Služba mu však nepřipadala důstojná, a proto se rozhodl, že se s pomocí některých občanů Ferma, kterým byla milejší poroba než svoboda vlasti, zmocní rodného města. Počítal rovněž s podporou Vitellozza. A tak napsal Giovannimu Foglianimu, že se chce po mnoha letech nepřítomnosti přijet podívat do rodného města a trochu se

porozhlédnout po svém dědictví. Po celoživotní dřině a pachtění otce chce prý dokázat svým spoluobčanům, kam až to dotáhl, a proto se prý rozhodl, že do města vstoupí ve vší slávě, a to v doprovodu stovky přátel a služebníků, všichni na koních. Dále Giovanniho poprosil, aby i on mu připravil ze strany občanů Ferma okázalé přivítání, protože to bude zadostiučinění pro ně oba. Ten jeho přání do puntíku splnil. Oliverotto vtáhl do města a ubytoval se ve svém domě. Po několika dnech pak byl hotov s přípravami k uchvácení moci. Uspořádal okázalou hostinu, na niž pozval Foglianiho a všechno přední muže města. Po hostině a zábavě zavedl úmyslně řeč na vážná témata, a když se rozproudila diskuse o velikosti papeže Alexandra VI., o jeho synu Cesarovi a jeho výpravách, náhle vstal a prohlásil, že o těchto věcech je třeba hovořit na bezpečném místě, a pozval všechny přítomné do jedné ze soukromých komnat. Jakmile usedli, z úkrytů vyskákali vojáci a Giovanniho a ostatní pobili. Nato Oliverotto vsedl na koně, projel městem, v radnici oblehl nejvyšší úředníky a ti se mu ze strachu podrobili a odsouhlasili vládu v čele s Oliverottem. Ten ji později upevnil tím, že nechal vyvraždit všechny, kdo mu mohli být jakkoli škodliví, a vyhlásil nové občanské a vojenské zákony, takže po roce měl neotřesitelnou pozici ve městě a současně vzbuzoval obavy i u sousedů. A byl by se udržel i nadále jako Agathoklés, nebýt toho, že se nechal vylákat Cesarem Borgiou do Senigalie, jak jsem už vyprávěl: tam Borgia všechny Orsiniovce a Vitelliovce pochytal a dal je pobýt, včetně Oliverotta a jeho učitele Vitellozza.

Může se zdát velmi podivné, že Agathoklés a jemu podobní byli s to po tolika ukrutnostech a zradách vládnout dlouho a bezpečně. Vždyť kolika jiným se nepodařilo tyranií udržet ani v míru, natožpak v době války. Jak se tedy mohlo stát, že se jejich spoluobčané proti nim nezbouřili a nesvrhli je?

Domnívám se, že to vyplývá z toho, zda je násilí užito v nejnutnější míře, či ne. Pokud je vůbec lze ospravedlnit, pak pouze zpočátku, jako akt sebeobrany, a naráz. Ve chvíli však, kdy je vláda upevněna, není žádný rozumný důvod v násilnostech pokračovat a je naopak třeba pečovat o blaho poddaných. Za špatné a neospraveditelné násilí bych označil to, jehož přibývá, přestože se ho zpočátku použilo málo, opakuje se, namísto aby ho ubývalo. Ti, kteří budou postupovat prvním způsobem, se mohou s boží a lidskou pomocí udržet, kdežto ti druzí jsou předem odsouzeni ke zkáze.

Z toho soudím, že ten, kdo se chce udržet u moci, musí už předem zvážit všechny potřebné tvrdosti a povést je naráz, aby se k nim už později nemusel vracet, aby se dokázal bez nich obejít a získávat poslušnost jinak rozumnými a většinou prospěšnými činy. Počiná-li si však jinak, ať už ze strachu, nebo ze zpučnosti, nesmí pustit dýku z ruky a spoléhat na přátele nebo poddané. A tak jako je přípustné v politice sáhnout k násilí zpočátku a naráz, tak naopak dobrodiní je nutné udělovat postupně a trvale, aby si je lidé stále uvědomovali. Vládce musí s poddanými zacházet tak, aby své chování nemusel měnit, protože mohou přijít i těžké chvíle v životě země, kdy s tvrdostí nepochodí, a naopak nenadálá mírnost je k ničemu, protože ji občan považují jen za chytračení.

Kapitola devátá - O občanské vládě

A teď pár slov o situaci, kdy se nějaký občan stane panovníkem nikoli zločinným způsobem nebo jiným nesnesitelným násilím, nýbrž z vůle spoluobčanů. Tomuto druhu panování lze přisoudit název občanské a k tomu, aby ho někdo dosáhl, není zapotřebí ani zásluh, ani štěstí, nýbrž spíš obratné diplomacie a příznivých okolností. Dochází k tomu dvojí způsobem: buď přízní lidu, anebo přízní mocných. V každém státě se střetávají dvě tendence - lid se vzpírá nadvládě boháčů a ti si zas neodpustí, aby lid neporučnickovali a neutískovali ho. Z těchto

dvou proti sobě stojících vůli se dříve nebo později zrodí některá ze tří forem správy: knížectví, svoboda, nebo anarchie.

Knížectví vzniká buď z vůle lidu, nebo z vůle mocných, a to podle momentálních okolností. Buď se bohatí obávají, že neodolají nátlaku lidu, a vyzvednou jednoho ze svých řad na knížecí stolec, aby pod jeho ochranou mohli popustit uzdu vlastním choutkám, nebo naopak lid hledá východisko z nesnesitelného tlaku boháčů ve volbě některého z občanů a počítá s jeho ochranou. Vyvolenec mocných se obvykle udrží daleko obtížněji než ten, kterého si vybral lid. Ten první má totiž kolem sebe spoustu lidí, které musí pokládat za sobě rovné, a tudíž jim nemůže rozkazovat a vládnout, jak by chtěl a potřeboval. Představitel lidu vládne sám a kolem sebe má jen velmi málo těch, anebo spíš nikoho, kdo by nebyl ochoten ho poslouchat. Kromě toho mocným nemůže vycházet vstříc bez křivd na mnoha ostatních, zatímco lidu může vyhovět směle, protože jeho cíle jsou přáním většiny. Bohatí vždycky chtějí a mají potřebu utlačovat, kdežto lid se utlačování brání. Prostý lid je v početní převaze a s násilím by vládce daleko nedošel, zatímco boháčů je málo, lehčeji je zvládnout. Nejhorší, čeho se panovník může nadít od lidí, je ztráta důvěry a přízně, bohatí však mají prostředky, aby zorganizovali odboj, protože vědí, jak na to, mají přehled a umějí si najít spojence tam, kde kyne největší naděje na úspěch. Lidu se vládce zbavit nemůže, bohatých ano. Jednoho odstraní, druhého vyzvedne, nebo jen na čas někoho potlačí a po určité době ho zas omilostní podle potřeby.

Vlivné a zámožné občany je třeba posuzovat z dvojího hlediska. Buď zcela podřizují své zájmy panovníkovým, pracují bez postranních úmyslů a bez ziskuchtivosti jen v jeho prospěch, a těch si musí vážit a hledět si jich; nebo se drží stranou a tady je zas nutné rozlišit, zda se tak chovají ze strachu a opatrnickví - ti bývají použitelní, mohou se stát užitečnými rádci a ve zlých dobách se jich panovník nemusí bát; nebo mu slouží z vypočítavosti a neuspokojené tížádnosti, myslí víc na sebe než na svého pána, a takové spolupracovníky si musí držet dál od těla, protože jsou stejně nebezpeční jako otevření nepřátelé a ve zlých dobách bez výčitek zradí.

Kdo se chopí vlády z vůle a přízně lidu, musí si jí především hledět udržet. A to je snadné, neboť lid požaduje jedině - aby nebyl utlačován. Ale i ten, kdo dosedne na trůn přičiněním mocných, musí usilovat o to, aby si lid naklonil a získal, čehož dosáhne lehko, vezme. li ho pod svou ochranu. Lid totiž v okamžiku, kdy mu dobře činí ten, od koho očekával jen zlo, se o to víc přimkne ke svému dobrodinci a umí mu být vděčný. Na to, jak získat přízeň poddaných, není jednotný návod a možností je bezpočet. Proto se tím nebudu zabývat.

Tvrdím však, že vladař musí být přítelem lidu, jinak v něm nemá oporu v těžkých dobách. Spartský vládce Nabis odolal útoku Řeků a později i nájezdu římského vojska a obhájil proti nim vlast i trůn. Stačilo mu jen zneškodnit několik velmožů, jakmile se blížilo nebezpečí. Kdyby však lid nestál na jeho straně, nebylo by mu toto opatření zdaleka stačilo. Jen ať se nikdo nepokouší toto mé tvrzení vyvracet omšelým pořekadlem "Kdo staví na lidu, staví na písku". Je totiž platné pouze tehdy, když nějaký příslušník vyšších vrstev očekává, že ho lid osvobodí, začnou-li ho pronásledovat nepřátelé nebo úřady. V takovém případě se nutně musí zklamat, jako se stalo bratřím Gracchům nebo panu Giorgiovi Scalimu ve Florencii. Jiná je však situace, kdy na lid spoléhá vládce, který dobře svůj stát spravuje, je neohrožený, předvídatelný a umí si v nouzi poradit a pro své plány získat občany. Ten může pevně počítat s tím, že ho lid nikdy nezklame, a pozná, že položil skutečně pevné základy.

Knížectví zanikají obvykle ve chvíli ohrožení, kdy chce panovník přejít od vlády demokratické k absolutistické. V zemi, kterou až dosud spravoval prostřednictvím úřadů, je to postavení nejjistější a labilnější, neboť je zcela závislá na vůli těch, kteří úřady řídili, a ti ho mohou, zejména v kritické situaci lehko zbavit trůnu buď vzpourou, nebo odepřením poslušnosti. Na převzetí vlády do vlastních rukou nebývá zpravidla čas ani naděje, neboť občané a poddaní, navyklí poslouchat rozkazy od úřadů, nemají za nových okolností chuť poslouchat někoho zcela jiného, a tak zůstane takřka sám, jako kůl v plotě. Moudrý panovník nikdy nespolehá na to, jak hladce všechno probíhá v dobách míru, kdy jsou to občané, kdo potřebují stát. Tehdy se mohou všichni dobrou vůli přetřhnout, slibují hory a doły, každý by za svého pána položil život, protože smrt je daleko. Ale v dobách zlých, kdy naopak stát potřebuje své občany, nachází pomocné ruce jen zřídka. Proto se musí moudrý vládce postarat, aby si občané jeho vládu stále uvědomovali. Jen tak mu budou za všech okolností věni.

Kapitola desátá - O knížectvích v časech ohrožení

V takových situacích je podstatné, zda je panovník schopen se udržet sám, anebo pouze s cizí pomocí. Soběstačný kníže je takový, který má dostatek obyvatel a prostředků, aby postavil vojsko a mohl vyrazit do pole vstříc nepříteli. Kdo je odkázán na cizí pomoc a nemá dost sil, aby se s nepřítelem střetl na otevřeném bojišti, má jedinou možnost: hájit se za hradbami. Prvním případem jsem se už obíral, a ještě se k němu vrátím, o druhé případě se dá říct jen tolik, že by si každý vládce měl pro všechny případy co nejlíp opevnit své hlavní město, zásobit je vším potřebným a zbytek území prostě pustit z hlavy. Jen ten, kdo bude mít dobře opevněné hlavní město a bude s poddanými nakládat podle mých rad, tomu se hned tak někdo nedostane na kobytku. Je v lidské přirozenosti vyhýbat se riskantním podnikům, a tak si každý dvakrát rozmyslí zaútočit na někoho, kdo pevně drží město a není v nenávisti u poddaných. Bylo by to příliš velké sousto.

Německá města jsou velmi svobodná a císaře poslouchají jen v nejnútnejší míře. A to nikoli ze strachu. Stejně tak se nebojí žádného ze sousedů, protože jsou skvěle opevněná, obehnaná příkopy a pevnými hradbami. Všechna mají dobré dělostřelectvo, zásoby jídla, pití a paliva na celý rok. Kromě toho mají vždy zásobu surovin pro řemeslné práce, nutné pro život města a pro obživu obyvatel. Pečlivě dbají i na vojenský výcvik a zajišťují jej řadou předpisů.

Řekli jsme si, že podmínkou panovníkovi bezpečnosti je dobře opevněné město a oddané obyvatelstvo. Odváželi se někdo přesto zaútočit, ze zlou se potáže a s hanbou odtáhne. Kdo by si také mohl dovolit zahálet celoročním obléháním? Někdo může namítnout, že lidé přece mají majetek i mimo město, a jakmile tento majetek vidí v plamenech, ztratí trpělivost, už tak dost nahlodanou dlouhým obléháním, a zapomenou na celek. Takovému pochybovači odpovídám: pevný a odhodlaný vládce překoná tyto těžkosti tím, že povzbudí své poddané, dodá jim víru v brzký konec, nebo v nich probudí strach z nepřítele, popřípadě zkrotí ty nejmalomyslnější. Kromě toho nepřítel obvykle pustoší pozemky a majetky hned zpočátku, v době, kdy odvaha obránců slábne, bývá zkáza už hotová a není pomoci. V té době se naopak ke svému pánu ještě víc přimknou, neboť vědí, že je jim zavázán, protože obětovali domy a pozemky pro jeho ochranu.

Taková je už povaha lidí: přichýlí se spíš k tomu, komu dobrodiní prokazují, než k tomu, od koho je přijímají. A proto, zvážíme-li toto všechno, vidíme, že předvídavý panovník dokáže odolat i prvnímu náporu obležení, myslí-li na to, aby měl dostatek potravin a prostředků na obranu.

Kapitola jedenáctá - O církevních panstvích

Nakonec nám zbývá promluvit o církevních knížectvích. S těmi je potíž jediná - jak je získat. Jsou dvě možnosti: buď bojem, nebo šťastným řízením osudu. Uchovávají se však nesmírně lehce, neboť se opírají o vztité náboženské pořádky, jež jsou tak silné, že se jejich vladaři udrží bez ohledu na to, jak žijí a jednají. Oni jediní totiž drží státy, aniž je chrání, mají poddané, aniž jim vládnou. Ačkoliv jejich panství jsou zcela bez ochrany, nikdo je zevnitř neohrožuje a poddaní nechtějí ani nemohou toužit po jiném vládcí. To jsou vskutku jediná šťastná a bezpečná panství na tomto světě.

Protože se však řídí a udržují vyšším principem, nepřísluší mi se jimi obírat. Zřizuje a zachovává je Bůh a ode mne by bylo nadutostí a opovržlivostí se o nich zmiňovat.

Nicméně bych chtěl vysvětlit, proč církev nabyla takové moci, když přece před Alexandrem italská knížata, ba dokonce kdejaké hrabátko či rytíř měli vládu církve a její světské panství v pramalé úctě, a jak to, že dnes se před ní třesou i takoví jako francouzský král, jehož dokázala z Itálie vytlačit a Benátčany rozdrtit. Považuji za nutné se nakrátko u otázky církve zastavit, i když vím, že historie růstu její moci a vlivu je všem notoricky známa.

Před vpádem francouzského krále Karla VIII. do Itálie byla tato země pod vládou papeže, Benátčanů, neapolského krále, milánského vévody a Florentánů. Všichni tito panovníci pečlivě dbali na ochranu proti cizímu vpádu a zároveň střežili jeden druhého, aby žádný nenabyl převažujícího vlivu. Nejvíce byli pod dozorem Benátčanů a papeže. Proti Benátčanům musel dokonce vzniknout spolek všech ostatních - při obraně města Ferrary. Papeže zas drželi v mezích s pomocí římských šlechticů. Ti byli seskupeni kolem dvou šlechtických rodů, Orsiniů a Colonnů. Vládly sice mezi nimi neustálé spory, a tak zdánlivě posilovaly papežovu moc, přesto ho však držely v šachu.

Když pak někdy nastoupil na papežský stolec energičtější muž, jako například Sixtus, nikdy se žádnému nepodařilo ani štěstím, ani obezřetností tuto překážku překonat. Příčinou byla vždy krátkost jejich života, neboť za těch zhruba deset let, co každý z nich v průměru vládl, nemohl pokořit obě strany naráz. Jestliže například jeden vyhladil Colonnny, jeho nástupce byl zas nepřítelem Orsiniů, a tak Colonnům opět dopomohl k veslu. To bylo příčinou toho, že papežova moc nepožívala v Itálii velkou úctu.

Potom se objevil papež Alexandr VI., který jako jediný z papežů ukázal, co se dá s vojskem a penězi dokázat. Prostřednictvím vévody Valentina a s využitím příchodu Francouzů vykonal vše, co jsem říkal, že má učinit vojevůdce. A přestože jeho cílem nebylo zvětšení moci církve, nýbrž vévodův prospěch, všechny jeho činy prospěly nakonec církvi, a ta po jeho smrti a po pádu vévody Valentina sesbírала plody jeho práce.

Po něm nastoupil Julius II. a už tak značnou sílu církve ještě znásobil. Vlastnil už celou Romaňu, římská šlechtici byli vyšachováni. Alexandr našel i způsob, jak získávat peníze, což se před tím nikdy nedělo. Julius v jeho politice pokračoval, ba zdokonalil ji: chtěl zničit Benátčany a vyhnat Francouze z Itálie. Všechny tyto podniky se mu zdařily a k jeho chvále je třeba říct, že to všechno nedělal proto, aby prospěl nějakému jednotlivci, nýbrž jen a jen pro slávu a velikost církve. I tábory Orsiniů a Colonnů udržel v tom stavu, v jakém je zdědil, a přestože se mezi nimi našli i takoví, kteří byli schopni rozdmýchat převrat, ze dvou příčin k tomu nikdy nedošlo: za prvé proto, že jim naháněla strach velikost církve, ze druhé proto, že

neměli ve svých řadách kardinály. Řevnivost a ctižádost těchto duchovních hodnostářů byly totiž vždycky zdrojem neklidu, který přenášely mezi šlechtice, což vedlo k rozbrojům.

Lev X. našel tedy pontifikát silná a mocný a věřím, že ho dobrotou a dalšími ctnostmi udrží a zvelebí to, co jeho předchůdci dobyli zbraněmi.

Kapitola dvanáctá - O druzích vojsk a o žoldněřích

Nyní, kdy jsem podle svého úmyslu pohovořil o všech druzích vlády, když jsem rozebral, proč se jednomu vede dobře a jinému špatně, a uvedl způsoby, jak se lidé dostávají k moci, zbývá prozkoumat obrannou a útočnou sílu, již tyto státy nevyhnutelně potřebují. Už jsme hovořili o potřebě každého vládce položit pevné základy moci, jinak musí padnout. Ale hlavními základy všech států - starých, nových nebo smíšených - jsou dobré zákony a dobré vojsko. Kde nejsou dobré zákony, tam není dobré vojsko, a tam, kde je dobré vojsko, jsou i dobré zákony. Budu tedy hovořit o vojsku.

Vojsko, s nímž kníže brání svůj stát, může být buď jeho vlastní, nebo najaté, pomocné, anebo smíšené. Pomocná a žoldněřská vojska jsou nevhodná, protože jsou nespolehlivá. Kdo opírá svůj stát o zbraně žoldněřů, nikdy nebude pevný v sedle. Takové vojsko není svorné, je nedisciplinované, nespolehlivé a hamižné; má sice plná ústa statečnosti, ale tváří v tvář nepříteli vezme při první příležitosti do zaječích; nedbá zákonů božích ani lidských. V mírových dobách zemi vysávají žoldáci, v době války ji zas pustoší nepřítel. Na bojiště je vede jen ta trocha peněz, a ta nestačí na to, aby přiměla vojáka s láskou umírat pro zájmy svého pána. Do služby se všichni hrnou, pokud se nevede válka, jakmile ovšem vypukne, hledají cestu k úniku. Tento názor mi jistě všichni potvrdí, protože současnou bídu Itálie způsobilo právě dlouholeté spoléhání na žoldněřské vojsko. Možná kdysi někomu v něčem pomohlo a v šarvátkách mezi sebou prokazovalo třeba i odvahu a statečnost, ale jak se objevil cizí nepřítel, ukázalo se v pravém světle.

Proto spadla Itálie francouzskému králi Karlu VIII. do klína. Kdo tvrdí, že to zaviniily naše hříchy, nemá pravdu. Zaviniily to hříchy panovníků - a to ne proti božím příkázáním, ale proti zdravému rozumu.

Vyložím teď, v čem jsou nedostatky tohoto vojska. Jeho veliteli mohou být buď schopní vojevůdci, nebo břídílové. V prvním případě jim není co věřit, protože myslí na svou vlastní slávu a moc a podmaní si časem buď svého vlastního pána, nebo někoho jiného, i proti vůli svého panovníka. A je-li velitel neschopný, zničí vladaře o to rychleji a dřívě.

Tomu, kdo namítne, že taková jsou rizika u každého vojska ať už vlastního nebo žoldněřského, uvedu příklady z historie. Panovník má především velet svému vojsku sám. Republika vybírá nejlepšího ze svých mužů - když se neosvědčí, může ho kdykoliv odvolat, a prokáže-li výjimečné schopnosti, má své zákony, aby ho udržela v mezích. Zkušenost nezvratně ukazuje, že pouze knížata a republiky s vlastní ozbrojenou silou dosahují největších úspěchů a že nájemné vojsko nadělá pouze škody. O mnoho obtížněji také jednotlivci uchvátí moc v republice s vlastním vojskem než v republice chráněné žoldáky.

Řím a Sparta měly po staletí vlastní ozbrojené síly - a byly svobodné. Švýcaři mají také vlastní silné vojsko, a jsou svobodní. Ve starověku mělo nájemné vojsko Kartágo a po první válce s Římany málem podlešlo vlastním žoldákům, přestože velitelé byli Kartagininci. Po smrti Epameinóna se velitelem thébského vojska z vůle občanů stal Filip Makedonský.

Jakmile zvítězil, připravil je o svobodu. Miláňané si po smrti vévody Filipa najali proti Benátkám Francesca Sforzu jeho, který je sice vskutku u Caravaggia porazil, ale pak se s nimi spojil a podmanil si vlastní pány, Miláňany. Už jeho otec byl žoldněrem u neapolské královny Giovanny, a také ji zradil. Zanechal ji bez vojska, a tak ona, aby neztratila království, musela vzít zavděk ochranou aragonského krále.

A pokud Benátčané a Florent'ané zvětšili svá území pomocí žoldněřského vojska, aniž se vzápětí stali obětí svých vlastních velitelů, pak jenom proto, že měli víc štěstí než rozumu. Ti velitelé, kteří byli znamenití a mohl z nich jít strach, nezvítězili, jiní narazili na odpor a další svou ctižádost obrátili jinam. Nezvítězil například John Hawkwood, a jeho věrnost tedy neprošla zkouškou. Ale každý mi asi dá za pravdu, že kdyby byl zvítězil, byli by mu Florent'ané vydáni na milost a nemilost. Sforza měl stálého rivala v Bracciovi a oba se navzájem hlídali. Nakonec Francesco Sforza obrátil svou ctižádost do Lombardie a Braccio proti církvi a Neapolskému království.

Ale vraťme se k tomu, co se událo teprve nedávno, téměř v současnosti. Florent'ané zvolili za svého vůdce Paola Vitelliho, velmi nadaného muže, který se vyšvihl šťastným řízením osudu velmi vysoko. Kdyby byl dobyl Pisu a dal se proti Florent'anům najmout nepřítelem, bylo by to s nimi dopadlo velice špatně. A pokud by si ho byli podrželi, museli by se mu podrobit.

Podíváme-li se blíž na úspěchy Benátčanů, uvidíme, že se jim vše dařilo jen potud, dokud vedli války vlastním vojskem (dokud se nepustili do výbojů na souši). Jakmile začali s válkami na pevnině, upustili od prověřeného způsobu a napodobili ostatní Itálii. Zpočátku se při svých výbojích na souši nemuseli bát velitelů, neboť neměli velká území a těšili se velké prestiži; jakmile však díky Carmagnolovi rozšířili panství, ochutnali první hořkosti svých omylů. Carmagnola byl sice vynikající vojevůdce, ze jeho vedení porazili milánského vévodu, ale potom zjistili, že válku protahuje, a usoudili, že nemá na dalších vítězstvích zájem. Propustit ho však nemohli, aby neztratili, co získali, a proto ho raději pro svou bezpečnost zavraždili.

Po něm následovali Bartolomeo z Bergama, Roberto ze San Severina, hrabě z Pitigliana a další. Ti však jako velitelé za moc nestáli. V bitvě u Vaila nakonec Benátčané přišli v jediné bitvě o vše, co za osm set let s tolikerou námahou nabyli. S pomocí žoldněřského vojska se dobývá pomalu, zdlouhavě a málo, zato rychle a mnoho ztrácí.

Když už jsme u italských zkušeností s námezdnými vojsky, chci se u nich zastavit, vysvětlit kořeny zla, a tak posloužit nápravě.

V době, kdy v Itálii císařská moc upadala a papežská začala vzrůstat, se Itálie rozpadla na mnoho států, neboť mnohá velká města se chopila zbraní a vystoupila proti vlastní šlechtě, která je předtím, podporována císařem, utlačovala. Navíc jim nadržovala církev, která tak hleděla posílit svou světskou moc. Na knížecí stolec tu dosedli muži z řad občanů. Tak se stalo, že Itálii v poměrně krátké době začala ovládat církev a několik republik. Měšťané však nejsou zvyklí vládnout mečem, a proto si najímali do svých služeb cizí vojska. Prvním, kdo dodal tomuto typu ozbrojené moci prestiže, byl Alberigo da Conio z Romaně. Z jeho školy vyšli Braccio a Sforza, kteří svého času rozhodovali o osudech celé Itálie. Po nich přišli další, a horší, až nakonec naši zemi zaplavilo vojsko Karla VIII., vydrancovali ji Ludvíkovi vojáci, pokořil ji Ferdinand a zneuctili Švýcaři. Jak k tomu mohlo dojít? Velitelé námezdných vojsk především zničili pěchotu, protože neměli prostředky na její udržování (jejich jediný majetek byl žold), a dávali přednost jízdě, které nemusela být tak početná. Došlo to tak daleko, že ve

dvacetitísícovém vojsku nebyly ani dva tisíce pěšáků. Navíc všechen svůj um vynakládali na to, aby ani oni, ani jejich vojáci příliš nestrádali, a aby uhájili holý život, dávali přednost zajetí. Zajatce pak vyměňovali bez výkupného. Pevnosti v noci nedobývali a kolem vlastních nestavěli ani příkopy, ani valy. A v zimě se vůbec neválčilo. A celou tuhle pohodlnou válku jim dovolovaly předpisy, které si sami určovali. Tak zavlekli Itálii do otroctví a do obecného opovržení.

Kapitola třináctá - O pomocném, smíšeném a vlastním vojsku

Pomocné vojsko, které rovněž není nijak ideální, je takové, které pošle na požádání některý vladař na pomoc jinému, jenž se octl v úzkých. Nedávno si tak chtěl pomoci papež Julius II. , když zpozoroval, jak bídně a zbaběle se chová jeho žoldnéřské vojsko při tažení proti Ferrare. Obrátil se s prosbou na španělského krále Ferdinandu. Takové vojsko může být samo o sobě třeba i užitečné, ale jeho nevýhody jsou obrovské. Nebojuje s pravým zaujetím, a tak když je nepřítel vskutku silný, je vládce předem ztracen, a když s jeho pomocí zvítězí, stane se jeho zajatcem. Přestože příklady toho, co jsem právě řekl, najdeme i ve starověkých dějinách, přidržím se příkladu Julia II. , který je ještě v živé paměti.

Ve snaze dobýt Ferraru se nemohl zachovat nerozumněji, než se vydat do rukou cizince. Následky jen díky šťastné souhře náhod nepocítil. , neboť když byli jeho pomocníci u Ravenny poraženi, objevili se Švýcaři a proti všeobecnému očekávání vítěze porazili. Papež se tak nestal obětí nepřítele, neboť byl zahnán, ani svých spojenců, neboť vyhrál nakonec díky úplně jinému vojsku. Florentáné zas neměli žádné vojsko a proto si k Pise zavolali na pomoc deset tisíc Francouzů. Dostali se z bláta do louže. Cařihradský císař si zavolal do Řecka deset tisíc Turků, aby čelil sousedům, ale po skončení války Turci odmítli odejít, a to byl začátek ujařmení Řecka nevěřícími.

Každý jen trochu prozíravý muž tedy vidí, že pomocné vojsko je nakonec mnohem nebezpečnější než vojsko nájemné, protože je nad míru soudržné a svorné a na slovo poslouchá své velitele, zatímco nájemné vojsko nikdy netvoří jednolitý celek a velitel, určený mu panovníkem, si nedokáže zpravidla v tak krátké době dobýt u vojáků takovou moc a prestiž, aby ho mohl ohrozit. U žoldnéřů je největším nebezpečím jejich nedbalost a lenost, u pomocného vojska dokonalá kázeň.

Proto každý moudrý vladař dá vždycky přednost vlastnímu vojsku. Lépe prohrát s vlastním než vyhrát s cizím. Výhra s pomocí cizinců je vždycky ošemetná.

A znovu se musím odvolat na Cesara Borgiu a jeho činy. Vtrhl do Romaně s pomocným vojskem, složeným převážně z Francouzů, a s jeho pomocí dobyl Ilomu a Forli. Pak ale zpozoroval, že přestává být spolehlivý, a tak je vyměnil za nájemné, jež se mu zdálo méně nebezpečné. Za velitele určil muže z rodu Orsiniů a Colonnů. A když ani ti neprokazovali víc věrnosti a spolehlivosti, rozpustil je a založil si vlastní vojsko. Mezi růstem jeho úspěchů a postupným zdokonalováním vojska je přímá úměrnost.

Chtěl jsem se původně držet jen novějších a domácích příkladů, ale nemohu obejít Hieróna Syrakuského, o němž tu už byla řeč. Když si ho Syrakusané postavili do čela, okamžitě zpozoroval, že žoldnéřští velitelé jsou úplně neschopní dobrodruzi - právě tak jako ti naši dnešní, italští. Protože je však nemohl ani propustit, ani si je ponechat, dal je jednoduše povraždit. Poté už vedl války jen se svým, nikdy s cizím vojskem.

Ještě bych rád připomněl jednu postavu ze Starého zákona: když David nabídl Saulovi, že půjde bojovat s filištýnským Goliášem, Saul mu nabídl vlastní zbroj, aby mu dodal odvahy. David ji však odmítl, neboť ve chvíli, kdy si ji oblékl, prohlásil, že se v ní nemůže volně pohybovat a že zaútočí radši jen vlastním prakem a nožem. Zkrátka, cizí kabát na nás buď plandá, anebo je příliš těžký či těsný.

Když otec krále Ludvíka XII. , Karel VIII., osvobodil s pomocí osudu a vlastní udatnosti Francii od Angličanů, rozhodl, že je třeba mít vlastní vojsko, a proto zavedl v zemi setniny jezdců a pěšáků. Jeho syn Ludvík pěšáky zrušil a začal s najímáním Švýcarů. Jeho následovníci v téže chybě pokračovali, a jak uvidíme, proměnila se v hrozbu království. Dodali prestiže Švýcarům, a odňali ji vlastním vojákům. Zcela zrušili pěchotu a svou jízdu přivtělili a podřídili cizincům. Ta si totiž už zvykla bojovat jen po jejich boku a postupně nabyla přesvědčení, že bez nich nemůže zvítězit, že Švýcaři jsou lepší vojáci než oni a že se bez nich neobejdou.

Francouzské vojsko bylo tedy smíšené - zčásti nájemné, zčásti vlastní. Bylo sice lepší než pomocné, ale horší než vlastní. Francouzská říše by byla nepřemožitelná, kdyby se bylo dále zdokonalovalo Karlovo opatření. Nebo aspoň zachovalo. Jenže lidská neopatrnost svádí k mnoha věcem, které zpočátku chutnají sladce a teprve mnohem později prozradí své červivé jádro.

Jestliže ten, kdo stojí v čele státu, nerozpozná rodící se zlo, není skutečně moudrý. Dar moudrosti má však málokdo. Kdybychom hledali původ rozpadu říše římské, zjistili bychom, že příčinou bylo najímání Gótů do vlastních řad. Od té doby začala zdatnost římských vojáků upadat a naopak gótských narůstat.

Tvrdím tedy, že žádný stát není bezpečný bez vlastního vojska. Je zcela v rukou osudu, neboť nemá sílu, která by ho v kritické chvíli ochránila.

Vlastní vojsko je výhradně takové, které je složeno z poddaných, občanů, anebo z lidí na vládci zcela závislých. Každé jiné je buď nájemné, nebo pomocné. Způsob organizace vlastního vojska si můžeme odvodit z praxe zmíněných čtyř vládařů a přidat k tomu zkušenosti otce Alexandra Velikého, vojevůdce Filipa i mnoha republik a jejich vládců.

Kapitola čtrnáctá - O úkolech panovníka ve věcech vojenských

Vládař nesmí mít jiný cíl, jinou starost a jinou povinnost než válku, její zákonitosti a řád, neboť válečné umění je předpoklad nejvyšší hodnosti a neoddělitelně k ní patří. Nejen udržuje u moci ty, kteří se narodili jako vládci, ale dovede povznést na trůn i prostého občana. Naopak vidíme, jak snadno pozbývají moci ti, co dbají víc na slasti spojené s trůnem než na nezranitelnost svého území.

Takový Francesco Sforza se stal vévodou milánským z prostého občana jen proto, že byl znamenitým vojevůdcem. Jeho nástupci se naopak námaze a strážním vojenského života vyhybali, a právě proto o své hodnosti přišli.

Nejhorší průvodní jev bezbrannosti je všeobecné opovržení. Ke ztrátě respektu nesmí panovník nikdy nechat dojít. Ale o tom později. Mezi ozbrojeným a neozbrojeným není rovnováha. Dá přece zdravý rozum, že ozbrojený nebude poslouchat neozbrojeného, nebo že vládce beze zbraní nemůže být bezpečný před svými ozbrojenými žoldněři. Bezbrannost

vzbuzuje pohrdání a navíc podezíravost. Panovník bez vojenské přípravy a materiálního vybavení nemůže mít respekt ani u svých vojáků, ani u nepřátel, a nikomu ze svých nemůže věřit.

Proto nikdy nesmí zapomínat na výcvik a v míru o něj musí dbát ještě daleko víc než za války. Cvičení jsou jednak praktická a jednak duševní. Musí dbát na výcvik vojska a udržovat je v pořádku, ale i on sám musí často jezdit na lov, a tak si otužovat tělo, aby přivyklo strážním. Kromě toho se musí seznamovat s krajinou, poznávat její charakter, všimnout si, kde se tyčí vrchy, kde končí údolí, jak rozlehlé jsou roviny, musí se seznamovat s toky řek. Na tom všem neobyčejně záleží, neboť tyto znalosti přinášejí hned dvojí užitek. Podrobné poznání vlastní země mu umožní lépe ji bránit. Kdo dobře zná vlastní kraj, snáz se vyzná i v cizím, kudy bude muset za války táhnout, protože vrchy, údolí, roviny, řeky a močály jsou si do značné míry všude podobné. Vladař, který nemá takové praktické znalosti, nikdy nemůže být dobrým vojevůdcem, a naopak, má-li je, vždycky si ví rady: jak na nepřítel, kde ubytovat vojsko, kam směřovat jeho pochod, jak řídit bitvu nebo obléhat pevnost.

Achájský vůdce Filopomén byl všemi veleben právě za to, že ani v míru nemyslel na nic jiného než jak vést příští válku. Když se s přáteli procházel po kraji, často prý se zastavoval a vyptával se jich: "Kdyby nepřítel ležel na tomto kopci a my se svým vojskem tady, kdo z nás by byl ve výhodě? Jak nejlépe bychom bez porušení šiků na něj udeřili? A jak bychom si měli počínat v případě ústupu? A kdyby naopak protivník musel začít ustupovat, kudy ho nejlíp pronásledovat?" Tak si vyslechl jejich mínění, řekl své názory a zdůvodnil je, a díky tomuto neustálému procvičování taktiky se nikdy nemohlo stát, že by ho jakákoli situace zastihla nepřipraveného a bezradného.

Pokud jde o duševní přípravu, má vladař především studovat dějiny a životopisy proslulých mužů, zkoumat příčiny jejich vítězství a porážek, aby si uměl pro sebe vybrat příklady hodné následování a aby věděl, čeho se vyvarovat. Tak si přece počínala většina slavných mužů v historii: uměli si vybrat pro sebe vzor. Tak například Alexandr Veliký Achillea, Caesar Alexandra, Scipio Kýra. Kdo zná Kýrův životopis, jak jej sepsal Senofón, najde ne jeden jeho rys v počínání Scipia. Jeho spravedlivost, lidskost a štědrost bezpochyby pramenily právě z tohoto vzoru. A tak by si měl počínat moudrý vládce: V míru nezahálet a sbírat poznatky, aby uměl čelit jakékoliv situaci.

Kapitola patnáctá - O věcech, za něž se lidem, a především knížatům, dostává pochvaly nebo potupy

Nyní je třeba zamyslet se nad tím, jak má vladař zacházet s poddanými a se spojenci. Vím, že o tom psali už mnozí, a nerad bych byl pokládán za domýšlivce, že se tím chci obírat i já, zvláště budu-li se odchylovat od jiných. Mám však v úmyslu napsat užitečnou knížku, takže pokládám za vhodnější dívat se na věci tak, jak se mají ve skutečnosti, než jak se zvnějšku jeví. Je totiž velký rozdíl mezi tím, jaký život je a jaký by měl být. Ten, kdo si nevšímá reality a nechce vidět, jací lidé jsou a staví spíše na svých přáních a představách, jak by svět vypadat měl, nedopadne dobře. A člověk, který se chce za všech okolností chovat ušlechtilě a jevit se všem jako dobrý člověk, se zlou se potáže mezi tolika lidmi, kteří dobří nejsou. Proto také vladař, který se chce udržet, se musí naučit ve vlastním zájmu zachovat se někdy třeba i ne zrovna ušlechtilě a přesně vědět, kdy si může dovolit dobrotu.

Proto pusťme ze zřetele ideální lidské vlastnosti, jimiž by měl vládce oplývat, a hleďme si praktické stránky života. Čím výš člověk v hodnostech stoupá, tím víc se o něm mluví, a

vládce, protože stojí na samém vrcholu, patří k nejpřetřásanějším. V čem jedni u něho vidí hospodárnost, druhí zas lakotu, v oprávněné přísnosti ukrutnost, v soucitu a vlídnosti naopak slabost a zbabělost. Co jeden na něm považuje za účelné a praktické, druhý může mít za věrolomné a bezzásadové, ve velkorysosti lze vidět i lehkomyšlnost, v uzavřenosti a zdrženlivosti třeba pýchu a nafoukanost, vážný člověk může někomu připadat jako morous a nelida, zbožný jako pokrytec a tak dále.

Bylo by jistě žádoucí, aby byl každý panovník obdarován jen těmi nejkrásnějšími vlastnostmi, které se obecně za dobré považují. Víme však, že je proti lidské přirozenosti, aby měl všechny a vždycky se jimi řídil. Proto, chce-li být někdo dobrým a úspěšným vládcem, musí se především vyhýbat těm vlastnostem, které jeho moc ohrožují, a nesmí dát na lidské řeči. Vždyť šlechtnost by ho mohla v určité situaci uvrhnout do záhuby a naopak, co na prvním pohled vypadá jako špatnost, může znamenat prospěch a bezpečnost pro celou zemi.

Kapitola šestnáctá - O štedrosti a skouposti

Jistě mi dáte za pravdu, že štedrost je velká ctnost. A přesto, je-li okázalá, nevede k ničemu dobrému. Když se však prokazuje diskretně a cudně - jak by se uplatňovat měla - nikdo se o ní nedozví a stejně máš pověst skrblika. Aby si panovník dobyl pověst štedrého muže, musí si při všech příležitostech počínat s velkou pompou. Jenomže přirozený následek takového přepychového života je, že promrhá celé své jmění, a chce-li si úroveň, na niž je zvyklý, udržet, může si pomoci jen na úkor poddaných prostřednictvím nových a nových daní a poplatků. Ti ho začnou pochopitelně nenávidět. A když se k tomu neuchýlí a zvolí naopak cestu omezení a skromnosti, ztratí veškerý respekt.

Z toho plyne, že moudrému panovníkovi nesmí záležet na tom, zda je považován za skrblika, či ne. Až lidé poznají, že díky své hospodárnosti vystačí s vlastními příjmy a ještě z nich dokáže zajistit v případě potřeby, a bez zatěžování lidu, obranu své země, popřípadě i další dobovačnou výpravu v zájmu své bezpečnosti, svůj názor změní a začnou ho považovat za štedrého. Štedrost je ctností jen potud, pokud jde z vlastní kapsy a na pravém místě.

Stojí za povšimnutí, že z našich součastníků jen ti panovníci, co byli považováni za skoupé, to někam dotáhli. Papež Julius II. byl nadmíru šetrný, než dosáhl papežského stolce, ale jak později došlo k válkám, měl dlaň otevřenou. Nynější francouzský král vedl mnoho válek, ale nikdy na účet svých poddaných. A současný španělský král by byl bezpochyby nikdy neuskutečnil tolik úspěšných tažení, kdyby měl předtím lehkou ruku na peníze.

Hromadění peněz se obecně nepovažuje za ctnost. Slouží-li však k tomu, aby vládce nemusel odírat poddané nebo jinde loupit, počítá-li s nimi ke své a jejich obraně, mění se špatná vlastnost v dobrou.

Někdo mi třeba namítne, že Caesar se stal vládcem Říma díky své štedrosti. A nejen on. Tomu bych chtěl připomenout, že je rozdíl o vládu usilovat - tehdy je štedrost účelná - a už vládcem být - pak na místě není. Caesar rozdával, dokud nedosáhl svého cíle, ale kdyby byl poté déle zůstal naživu a výdaje nepřibrzdil, neuskrovnal se, byl by svou velikou říší dočista zničil. A kdo by mi chtěl připomenout, že bylo mnoho panovníků proslulých štedrostí, kteří přesto se svými vojsky dosáhli velikosti, tomu mohu opáčit jedině: vládce může dávat buď ze svého, nebo z kapsy svých poddaných, anebo z cizího. V prvních dvou případech musí být nadmíru šetrný, ve třetím nesmí na štedrost nikdy zapomenout.

Na válečném tažení vojsko žije z kořisti, z plenění a poplatků. Tehdy musí být vojevůdce štědrý, jinak by za ním vojsko nešlo. Rozdává-li z cizího, na pověsti mu to neubírá, naopak spíš přidává. Jinak je však štědlost vždy záhubná. Každý měsíc má své dno a jednoho dne už není z čeho dávat. Zchudlý panovník je všem pro smích, nikdo si ho neváží, a když se snaží z nouze vybědnout, vyslouží si pověst vydřiducha a nenávist. Přídomek skrblík není jistě nic lichotivého a příjemného, ale neplodí ani opovržení, ani nenávist.

Kapitola sedmnáctá - O tvrdosti a shovívavosti, a zda je lepší být oblíbený, nebo obávaný

Ideálem panovníka by vždycky měla být shovívavost a lidskost. Jenomže ne vždy je to možné a prospěšné. Cesara Borgiu považovali za násilníka, ale jeho tvrdost přinesla Romani pořádek, svornost, mír a jistotu. Porovnáme-li však způsob vlády s florentskou měkkostí a její následky v podobě zpusťování Pistoie, musíme dát za pravdu Borgiovým metodám. Je-li cílem tvrdosti pořádek, svornost a blahobyt, pak proti ní nelze vůbec nic namítat. Občasné, byť i přísné tresty jsou pro občany daleko milosrdnější než shovívavost vůči nepořádkům a rozbrojům, které nutně musí skončit zle pro všechny - vražděním a loupením. Trest postihuje jen jednotlivce.

Zejména při zakládání státu číhají na panovníka četná úskalí a tvrdosti se nemůže vyhnout. Ale v tomto případě musí postupovat uvážlivě a lidsky, pečlivě vážit, komu věřit a komu ne, nedat se strhnout vlastní zbrklostí a panikou, protože od naivní důvěřivosti k neopatrnosti a od podezřívavosti ke krutovládě je vždycky jenom krok.

Čemu tedy dát přednost - popularitě, či respektu? Obojí totiž sloučit v jedno nelze, tak jako oheň a vodu. Má-li se tedy panovník jednoho z toho zříct, pak je lepší oželet to první. Všichni dobře víme, že lidé jsou nevděční, pokryteční, zbabělí a ziskuchtiví, a pokud je ruka páně otevřená, přetrhli by se dobrou vůlí, slibují hory doly - celé své jmění, životy vlastních synů, svou krev. Jakmile však dojde k lámání chleba, na čtyráku obrátí. A jestliže na ně panovník spoléhal, se zlou se potáže. Koupená oddanost nemívá dlouhého trvání, protože na rozdíl od pozemských statků není našim majetkem a v pravý čas s ní nemůžeme libovolně nakládat. Jen oddanost založená na duchovních hodnotách, na nadosobním cíli a přesvědčení je spolehlivá.

Lidé klidně ublíží tomu, koho milují, protože láska je morální závazek a ten pro svůj prospěch klidně poruší. Právě proto, že jsou špatní a slabí. Ale strach z trestu je přece jen drží na uzdě.

Panovník má budit respekt, nikoli však strach, protože ten vede zase k nenávisti. A respekt si udrží potud, dokud nesáhne poddaným na majetek a na jejich ženy. Když už mu nezbyvá než někoho popravít, pak to musí pádně zdůvodnit. Lidé spíš zapomenou na smrt třeba i vlastního otce než na ztrátu majetku.

A stojí-li vládce sám v čele své armády, pak už vůbec nesmí hledět na to, říká-li se o něm, že je krutý. Bez toho by nikdy neudržel ve vojsku kázeň, jednotu a bojeschopnost. Hanibal velel různorodému vojsku, zverbovanému kde se dalo, a přesto v něm nikdy nevzplanula proti němu vzpoura nebo rozbroje mezi jednotlivými skupinami, a to dokonce ani tehdy, když mu štěstí nepřálo. Dosáhl toho železnou kázní, která ve spojení s jinými jeho vynikajícími vlastnostmi budila u vojáků hrůzu a obdiv. Samotnou tvrdostí by toho byl ovšem nedosáhl. Někteří životopisci velebí jeho vojevůdcovské schopnosti a vytýkají mu krutost. Jsou slepí, když nevidí, že právě spojení všech těchto rysů v jedno bylo podstatou jeho mimořádných výsledků.

Kapitola osmnáctá - Jak má vládce plnit dané slovo

I v tomto případě by jistě bylo ideální, kdyby byl vládce za všech okolností charakterní a čestný a vždycky držel slovo. Nicméně zkušenosti z naší doby nás učí, že mnozí výborní panovníci si s plněním slova nelámali zrovna hlavu, uměli se z něj vyzout a získat vrch nad těmi, co vždycky úzkostlivě dbali o svou čest.

Na tomto světě existují dva způsoby jednání: jedno je ve shodě se zákony lidskými, druhé se zákony přírodními. A když nestačí k dosažení cíle to první, pak se nedá nic dělat a musí se sáhnout i k druhému. Skutečný panovník musí ovládat obojí. Tomu obrazně učili už antičtí spisovatelé, například ve vyprávění o Achilleovi (ale i o jiných vládciích), jak byl svěřen do výchovy kentaura Cheiróna, zpola zvířete, zpola člověka. Nemělo to znamenat nic jiného než právě metaforický návod, že vládce se musí umět chovat tak i tak. Jedno bez druhého nevede k ničemu.

Panovník ovšem musí umět i z živočišné říše vybírat. Měl by dávat přednost lišce a lvovi. Lev nepostřehne léčku, liška si neporadí s vlky. Měl by tedy být bystrý jako liška a silný jako lev. Kdo myslí, že vystačí se silou, tomu nepatří do ruky žezlo.

Moudrý muž tedy nemůže stát v slově, je-li mu to na škodu a jestli pominuly okolnosti, za nichž je dal. Kdyby všichni lidé byli čestní, moje rada by byla špatná. Ale protože nejsou a sami dané slovo neplní, rozumný panovník je nemůže dodržovat. Byl by sám proti sobě. O vhodné záminky není nikdy nouze.

V nové době najdeme pro to dostatek příkladů. Kolikrát byl, navzdory všem smlouvám a slibům, věrolomně porušen mír! Proto kdo chce být dobrým vládcem, musí být mazaný jako liška, musí to však umět zastřít a mást protivníka. Lidé jsou tak naivní, že rádi uvěří tomu, co slyšet chtějí.

Uvedu jen jeden z nedávných příkladů. Alexandr VI. celý život kdekoho šidil a vždycky mu to všichni spolkli i s návnadou. Nenajdeme druhého člověka, který by byl tolik nasliboval a tak málo dodržel. Každá lest mu vyšla, protože v lidech četl jako v otevřené knize.

Vládce tedy nemusí nutně mít všechny kladné vlastnosti, ale měl by umět vzbudit zdání, že je nepostráda. A naopak má-li je, je krajně nežádoucí, aby se jimi vždycky a za všech okolností řídil. Ať si je shovívavý, lidský, zbožný, upřímný, ale všeho do času. Jakmile vznikne potřeba opaku, nesmí zaváhat. Zejména od nového vládce se nemůže čekat samá dobrota. Bývá okolnostmi doslova přinucen jednat proti všem příkázáním božím i lidským, ohnout se po větru, když není zbytí a žádá si to zájem koruny.

U obyčejných lidí, ale zejména u panovníků vždycky rozhoduje výsledek jejich konání. Je-li úspěšný, i prostředky, jimiž úspěchu dosáhl, se lidem nakonec zdají zcela v pořádku. Tak už to na světě chodí, lidé většinou vidí jen vnější podobu věcí.

Jeden ze současných vládců, jehož nechci jmenovat, má plná ústa míru a věrnosti, ale obojí je mu v praxi zcela cizí. Kdyby usiloval jen o mír, nikdy nemohl dosáhnout takového věhlasu, a kdyby vždy dbal na plnění svých slibů, dávno by na trůně neseděl.

Kapitola devatenáctá - Jak se chránit před nenávisť a opovržením

Zmínil jsem se o všech pro vládce nejdůležitějších vlastnostech a teď zbývá dodat ještě pár slov o podružných. Lidé žijí spokojeně a klidně, dokud jim nikdo nesáhá na majetek, na jejich ženy a čest. A těch pár ctižádostivců, s kterými si panovník mimoto musí nějak poradit, zvládne snadno. Existuje bohatá škála způsobů, jak toho docílit.

Dalšími vlastnostmi, jimiž si panovník může vysloužit opovržení, je nestálost, lehkomyšlnost, slabost, zbabělost a nerozhodnost. Celým svým vystupováním musí dávat najevo opak, neměnit rozhodnutí, bedlivě vážit každé ustanovení a pak stát na svém. Jen tak si uchová úctu a všichni si dají dobrý pozor jít na něho s nějakým chytračením.

Vládce s takovou pověstí požívá pak všeobecné vážnosti na všech stranách, že proti němu ani vnitřní ani vnější nepřátelé nic nezmohou. Je respektován vlastní šlechtou i ostatními monarchy. Má-li dobré vojsko a spolehlivé spojence, nemá se čeho bát. A dobré spojence bude mít tehdy, bude-li mít spolehlivé vojsko. Vnitřní poměry pak bude mít uspořádané tehdy, jestli i v zahraničních věcech bude sklízet úspěchy.

Jediné, co by ho ještě mohlo ohrozit, je spiknutí, od nepaměti postrach všech trůnů. A proti tomu se zabezpečí právě tím, že jeho vláda a osoba nebudou vyvolávat nenávisť a opovržení a lid nebude mít příčiny k nespokojenosti. To je naprosto neselhávající prostředek proti spiknutí, protože vzbouřenci vždycky počítají s podporou reptajícího lidu. Když se však naopak musí obávat, že převrat vyvolá hněv lidu, riziko je příliš veliké a překážky takřka nepřekonatelné.

Spiknutí proti mocnářům zná historie mnoho, ale jen málokterá se podařila. Spiklenec nebývá, a ani nemůže být sám, musí hledat spojení s dalšími nespokojenci. Jakmile však svůj plán vypustí z úst, vydává se v nebezpečí, že ho dotýčný pro svůj vlastní prospěch za odměnu udá. Naděje na úspěch je tedy sice lákavá, ale pochybná, a rizika nezměřitelná. Jen u věrného přítele nebo stejně zatvrzelého odpůrce trůnu mu nehrozí zrada.

Údělem spiklenců je tedy věčný strach a podezřívavost, a to bere odvahu. Za panovníkem stojí majestát trůnu, zákony, prostředky státní moci a jeho stoupenci. Pojí-li se k tomu všemu ještě přízeň lidu, je neotřesitelný a naděje na úspěch spiknutí je mizivá.

V takovém případě se totiž vzbouřenec nezbaví strachu ani po vykonaném zločinu, protože se nemá kde schovat před hněvem lidu. Mohl bych to doložit nesčetnými příklady, ale postačí jeden ze zcela nedávné minulosti, z doby života našich otců. Pana Annibala Bentivoglia, tedy děda dnešního pana Annibala a tehdejšího vládce Boloně, zavraždili Canneschiové. Zůstal po něm pouze Giovanni, který však byl v té době ještě v plenkách. Po vraždě lid povstal a všechny Canneschie povraždil, protože Bentivogliové požívali v Boloni velké vážnosti. Náklonnost lidu byla tak hluboká, že se Boloňští vypravili až do Florencie, kde měl údajně podle jejich zpráv žít nějaký potomek jejich vládnoucího rodu. Skutečně ho našli a pověřili vládou do té doby, než Giovanni dospěje.

Znovu tedy opakují, žádný strach ze spiknutí, máš-li lid na své straně. Nemáš-li - musíš se bát všeho a každého. Stará zkušenost dobře vedených států ukazuje, že nestačí dobře vycházet s vlivnými a bohatými, ale především se širokými vrstvami.

K takovým dobře spravovaným a uspořádaným státům patří dnes Francie. Má řadu dobrých institucí, jimž král vděčí za svou bezpečnost a země za svobodu. První je parlament a jeho pravomoci. Kdo budoval francouzský právní řád, dobře znal ctižádostivost a bezohlednost

šlechty a nenávisť lidu vůči ní a věděl, že je nutné postavit hráz prvním a poskytnout ochranu druhým. Kdyby to bylo ponecháno na králi, šlechtici by na něho sočili, že nadřazuje lidu, a naopak lid by se mu bouřil, kdyby ustupoval bohatým. Proto byl ustanoven třetí, nestranný soudce, který bez újmy pro krále mocné krotí a slabé zaštiťuje. Neznám lepší a moudřejší instituci nad tuto. Je zatím nejlepším opatřením, jak chránit trůn a bezpečnost říše, jak sejmout z panovníkových beder povinnosti nepopulární a ponechat mu jen ty líbivé, a tím mu odstranit z cesty možnou nenávisť.

Může se zdát, že život a smrt leckterého římského vládce mému názoru odporuje. Někteří totiž, přestože žili bezúhonně a prokazovali i velkou sílu ducha a talentu, přišli o moc i o život. Lehko to vyvrátím tím, když vyčísím některé jejich vlastnosti a osvětlím příčiny jejich pádu. Omezím se pouze na ty císaře, kteří se vystřídali u moci od filozofa Marka Aurelia po Maxima: Marcus Aurelius, jeho syn Commodus, Pertinax, Iulianus, Severus, jeho syn Antonius Caracalla, Macrinus, Elagabalus, Alexandr a Maximinus.

Především je třeba připomenout jednu římskou zvláštnost: zatímco jinde museli krotit ctižádostivost šlechty a divokost lidu, římscí císaři měli ještě třetí nebezpečnou sílu proti sobě: byla to zpupnost a chamtivost vojáků. To byl hlavní kámen úrazu a mnohý z nich o něj klopýtl. Vyhovět totiž vojákům a obyvatelstvu současně, dvěma složkám s tak protichůdnými zájmy, není vůbec snadné. Lid touží žít v klidu, a proto má v oblibě umírněného vládce, zatímco vojáci si libují v pánu bojovném, zpupném, tvrdém a hlavně loupeživém. Chtějí, aby se tak choval i vůči poddaným a na jejich úkor jim zdvojnásobil žold, a tak ukojil jejich chamtivost a pýchu.

Proto tamní císaři, kteří nebyli od přírody nadáni velkou autoritou, tento rozpor nedokázali vyřešit a většina z nich, zejména pak ti, co se povznesli z řad občanů, šli cestou nejmenšího odporu - vyhovovali vojákům. A nezbyvalo jim vlastně nic jiného. Jestliže hleděli nevyvolat proti sobě nenávisť, pak rozhodně jim byla nebezpečnější ze strany té silnější vrstvy, a tou byli samozřejmě vojáci. Zejména noví císařové, kteří teprve formovali řady svých stoupenců, dávali bez ohledu na lid přednost vojsku. Někdy jim to přineslo prospěch - když si současně uměli dobýt u něho respekt - jindy škodu.

Marcus Aurelius, Pertinax a Alexandr žili neokázale, milovali spravedlnost, nenáviděli krutost, byli lidštní a shovívaví - ale jeden jediný z nich, Marcus, dožil a zemřel ve všeobecné úctě. Ostatní dva skončili zle. Pertinax se stal císařem proti vůli vojáků, kteří si za jeho předchůdce Commoda žili zcela nespoutaně, a počestný život, jež jim chtěl vnutit nový pán, jim byl proti srsti. Vedle nenávisť k němu cítili navíc i pohrdání, protože už byl starý. Pár měsíců poté, co nastoupil na trůn, ho zavraždili. Jak vidíme, za určitých okolností může vyvolat nenávisť i zcela bezúhonný panovník. O Alexandrovi se říká, že byl tak spravedlivý, že za celých čtrnáct let svého panování nedal nikoho bez řádného rozsudku popravit, přesto skončil rukou úkladného vraha, protože se zdál vojákům slabošský, vyčítali mu, že za něho vlastně vládně jeho matka, opovrhovali jím.

Marcus Aurelius byl od počátku do konce ctěn, protože na trůn dosedl dědičným právem a nemusel se podbízet ani vojákům, ani lidu. Mimo to dostal do vínku řadu ctností, pro něž ho všichni uznávali, a tak obě vrstvy udržel v patřičných mezích.

Všimněme si nyní vlády Commoda, Severa, Caracally a Maximina. Jeden jako druhý to byli krutovládci, kteří se neštítali žádné zvláště na lidu, jen aby s zalíbili vojákům. Také skončili špatně - až na Severa, který si počínal tak vychytrale, že ačkoli neslýchaně týral lid, aby se

vojákům zavděčil, přesto neskončil násilnou smrtí. Navíc to byl muž jistého osobního kouzla. Vojáci se mu obdivovali, lid jím byl oslněn. K moci se dostal svými vojenskými úspěchy a všimněte si, jakými cestami.

Severus odhadl slabost císaře Iuliana a přiměl své legie, aby s ním táhly na Řím pomstít smrt Pertinaxe. Ve skutečnosti mu však nešlo o nic jiného, než urvat pro sebe císařskou hodnost. Dorazil tam dřív, než se vůbec rozneslo, že se vydal na cestu, a senát ho ze strachu zvolil císařem a Iuliana nechal usmrtit. Chtěl-li se však Severus stát pánem celého římského impéria, musel zdolat dvě překážky: první byla v Asii, kde se tamní vrchní velitel legií dal provolat císařem, druhá na západě, kde zase Albinus toužil po nejvyšší hodnosti. Protože Severus dobře věděl, že se nemůže vypořádat s oběma naráz, vrhl se na Nigera a na Albina šel prozatím lstí. Přislíbil mu spoluvládu, a ten uvěřil. Jakmile však byl Pescennius Niger poražen a zabit, vznesl k římskému senátu na Albina stížnost, že místo vděčnosti usiluje o jeho život, a se souhlasem všech vytáhl do Galie, kdo ho připravil o velení a dal ho zavraždit.

Podíváme-li se vcelku na životní dráhu tohoto panovníka, najdeme v něm ony už zmíněné vlastnosti lva a lišky. Všichni se ho báli a obdivovali ho.

Jeho syn Caracalla byl také mimořádný muž. Jeho vojenské činy udivovaly lid i vojáky. Byl to voják každým coulem, který si nelíboval v dvorských lahůdkách a rozmařilostech, odříkání vojenského života snášel hladce s ostatními, a tím si vysloužil jejich lásku. Jenomže to byl zas neslýchaně krutý a prudký člověk, který se nezastavil před ničím. Vyhladil většinu obyvatel Říma a Alexandrie. Svým počínáním si proti sobě poštvál kdekoho a třásla se před ním i jeho vlastní družina. Proto musel skončit tak, jak skončil - uprostřed vlastního vojska rukou obyčejného setníka.

Podle tohoto příkladu by se mohlo zdát, že před násilnou smrtí si nemůže být jistý žádný vládce, stojí-li proti němu zavilý nepřítel, jemuž na vlastním životě nesejde. Není to tak. Podobný případ je velice vzácný a panovník se může účinně chránit tím, že neubližuje nikomu ze své bezprostředního okolí. Caracalla se této osudné chyby dopustil. Dal popravit bratra onoho setníka, jemu samotnému bez ustání vyhrožoval a přece si ho ponechal v osobní stráži. Byla to neuvěřitelná pošetilost a nakonec ho stála život.

Commodova nástupní situace byla naprosto příznivá. Jako syn Marka Aurelia nastoupil na trůn dědičným právem a bývalo by mu stačilo kráčet ve stopách ctěného otce. Jenomže Commodus měl odpornou krutou povahu a nelítostně odíral lid, aby si naklonil vojsko. Navíc nedbal na majestát, po arénách zápasil s gladiátory a povoloval svým nízkým pudům, takže to nakonec dopracoval tak daleko, že vojsko jím opovrhovalo a lid ho nenáviděl. Spiknutí pak bylo zcela přirozeným následkem a byl zabit.

Maximinův příběh je z trochu jiného kadlubu. Byl to muž nesporně udatný, proto si ho také legie - znechucené změkčilostí Alexandrovou - zvolily po jeho zavraždění za nástupce. Nevládl však dlouho. Především byl příliš nízkého původu (byl pasákem ovcí v Thrákii) a kdekdo o tom věděl, a za druhé příliš dlouho váhal se vstupem do Říma po svém povolání císařem. Jeho úředníci tam, i po celé zemi, zatím bez zábran nelítostně vládli a vytvořili mu tak pověst krutovládců. Celý svět jím tedy opovrhovalo a všichni se báli jeho údajné surovosti. Nejprve propukla vzpoura v Africe, pak v Římě a nakonec se rozhořela po celé Itálii. Ve chvíli, kdy bezvysledně obléhal se svými Aquileiu, obrátili se i oni proti němu, protože viděli, že má všechny proti sobě. Čekala ho smrt z rukou těch, kteří ho sami zvolili.

O Elagabalovi Macrinovi a Iulianovi netřeba ztrácet slov. Vládli krátce a ne všech stranách sklízeli jen hluboké opovržení.

Naši současní vládcové mají situaci o něco lehčí, že se nemusí vyrovnávat s nadměrnými nároky vojska. Nemohou je zajisté přehlížet, ale také si s nimi nemusí příliš lámat hlavu, protože nikdo dnes nemá tak celistvou ozbrojenou moc pod jednotným velením, jako mívával Řím. Až na tureckou a egyptskou říši nikde není vojsko nebezpečnou silou. Tou je dnes lid.

Moc obou sultánů se opírá o početné vojsko, a navíc sultanát, podobný poněkud křesťanskému pontifikátu, se výrazně liší od všech ostatních současných vládních forem. Trůn tam není dědičný, sultán je volen oprávněnými voliči a ctěn všemi jako náš dědičný panovník, protože se dostává k moci podle vžitého prastarého řádu.

Ale vraťme se do našeho světa. Příčinou pádu a záhuby římských císařů byla nenávisť nebo opovržení. Někdy obojí dohromady. Pertinax a Alexandr chtěli jít, navzdory změně situace a bez výhody dědičného práva na trůn, ve stopách Marka Aurelia; Caracalla, Commodus a Maximus si zas nikdy neměli chodit pro vzor k Severovi, protože neměli ani jeho udatnost ani vychytralost.

Panovník nemůže slepě napodobit žádného jednotlivého slavného mocnáře, ale podle svých vlastních okolností jít na radu tu k jednomu, tu k druhému. Severus může posloužit za příklad při kladení základů nové vlády, Marcus Aurelius pro zachování a upevňování už stabilizované vlády.

Kapitola dvacátá - O budování pevností, jejich užitečnosti i nevýhodnosti, a o jiných pomocných prostředcích k udržení panství

Panovníci si na dobytém území počínají po uchopení vlády různě, podle daných poměrů v té které zemi. Jedni tamní poddané odzbrojují, jiní živí spory soupeřících skupin, někteří hledí získat na svou stranu zprvu nepřátelské či nespolehlivé živly, druzí zas vidí podmínku bezpečnosti v pevnostech - buď je budují, anebo naopak boří. Ani jednomu z těchto přístupů nelze dát jednoznačně přednost bez důkladné znalosti místních poměrů, a proto chci všechny co nejpodrobněji rozebrat.

Žádný nový vládce nikdy, co paměť sahá, neodzbrojil šmahem všechny poddané. Našel-li je po vstupu do země neozbrojené, hleděl je naopak vyzbrojit. Tím si zavázal k věrnosti váhavé a posílil svazek se svými příznivci (neprozřetelné by ovšem bylo dát zbraně do rukou všem poddaným). Vyvolení budou tvé rozhodnutí považovat za čest a ostatních se tím nedotkneš. , protože uznají, že povinnosti vojáka jsou nebezpečnější a zodpovědnější, a zasluhují si tedy i větší odměnu. Když ale odzbrojíš všechny, smrtelně je urazíš očividnou nedůvěrou, nebo si to vyloží tak, že je máš za zbabělé či neschopné. Ať tak či onak - podnítiš proto sobě nenávisť. Navíc panovník nemůže v žádném případě zůstat bez ozbrojené síly a musí pak hledat východisko v najímání žoldnéřů. Jaké jsou jeho klady a zápory, jsme si už pověděli: proti vskutku silnému nepříteli a místním podvrtným živlům jsou jen chabou ochranou. Každý panovník musí mít na novém území své vlastní vojsko. Historie nás tomu učí na každém kroku.

Připojí-li je však ke své kmenové zemi, je situace jiná a musí odzbrojit všechny s výjimkou těch, co mu při dobývání pomáhali. Ale i tehdy opatrnost káže pozvolna je zbraní zbavit a opírat svou vládu jen a jen o vlastní původní vojsko.

Někteří naši předkové si pojišťovali moc v dobytých městech tím, že v něm živili spory, podle starého přísloví: "Když se dva hádají...". V tehdejších klidnějších dobách mohl tento způsob splnit svůj účel, dnes však rozhodně ne. V okamžiku přepadu vsutku nebezpečným nepřítelem se taková vnitřně nahlodaná města rozpadnou, slabší strana vkládá do budoucí nepřátelské vlády naděje a silnější zas nestačí sama město ubránit. Tuto trpkou zkušenost udělali například Benátčané. Nějaký čas se jim tato praxe v dobytých městech osvědčovala, ale pak přišla porážka u Vaila, jedna ze soupeřových stran si dodala odvalu a benátskou moc svrhla. Co docela dobře slouží v míru, za války neobstojí. Těžké časy překoná jen stát silný, celistvý.

Pověst a prestiž panovníka bezpochyby roste s překonáním překážek a vyhranými válkami. Zejména ti, kteří na trůn nedosedli z titulu dědičného práva, se ochotně chápou každé příležitosti z ruky osudu a hledí se v těžkých situacích osvědčit. Mnozí mají dokonce za to, že je výhodné osudu "napomáhat", nepřítele, ať vnitřního či vnějšího, patřičně vyprovokovat a vítěznou situaci si tak připravit.

Pokud jde však o nepřítele vnitřního, zkušenost leckterého nového panovníka učí, že daleko větší potíže bývají postupem času s těmi zprvu spolehlivými než s odpůrci. Sienský vládce Pandolfo Petrucci opíral svou moc právě o ty druhé a dařilo se mu to. Neplatí to však všeobecně, rozhodující jsou dané poměry, a nemá tedy smysl tento postup široce rozebírat. Dodám jen tolik, že odpůrce není tak těžké si zavázat, protože panovník je má v hrsti pro jejich minulost. Aby si udrželi dřívější postavení, musí se ucházet o jeho přízeň, sloužit horlivěji než druzí. Naopak ti, co mu k moci dopomohli, spí na vavřínech a službu konají jen tak, aby se neřeklo.

Tady se sluší připomenout vládcům, aby vždycky dobře uvážili, jaké pohnutky tyto lidi ke spolupráci s nimi přivedly. Byla-li to zistnost, neukojené požadavky z vlády předchozí, nebude mít jejich náklonnost dlouhého trvání, protože vládce nebude stačit jejich nároky uspokojit. Příklady ze starší i novější historie přesvědčivě dokládají, že je vždycky snazší pořízení s těmi, kteří proti původní vládě nic neměli, k novému pánu se chovali zdrženlivě nebo dokonce nepřátelsky, než s těmi, co otevřeli uchvatiteli brány do vlastní země z osobního prospěchu.

A konečně k otázce pevností. Stavěly se odedávna a jistě ne nadarmo. Pro odstrašení možného útočníka nebo jako útočiště ve chvíli nejtěžší vykonaly jistě své. Ale také známe z nedávné doby případy pana Niccola Vitelliho, který dal v Castellu zbořit dvě pevnosti, protože to považoval za bezpečnější, nebo urbinského vévody Guida Ubalda, jenž po návratu na své území, odňaté mu Borgiou, šel dokonce tak daleko, že zbořil všechny v celém kraji. Zjevně považoval za snazší udržet se tu napříště bez nich. I Bevontivogliové tak postupovali po návratu do Boloně. Jednoznačné stanovisko tedy neexistuje, mění se od případu k případu.

Řekněme si alespoň tolik, že pro panovníka, který se víc bojí vlastních poddaných než útoku zvenčí, mají svůj smysl. V opačném případě ať na ně nespolehá. Nejspolehlivější pevností je taková vláda, která nevyvolává nenávisť lidu. Před tou stejně panovníka nezachrání sebepevnější tvrz, protože se vždycky najde příčinlivý sused, jenž lidu nabídne svou zbraň.

V poslední době přinesla pevnost užitek jen hraběnce z Forli po zavraždění jejího manžela. Utekla se do ní a vyčkala tam pomoci z Milána proti vzbouřenému lidu a měla velké štěstí, že se právě nenašel nikdo cizí, kdo by se chopil příležitosti. Když jí však později napadl Cesare

Borgia, byla jí pevnost k ničemu, protože lid se přidal na jeho stranu. Stavět tedy pevnosti či nestavět, tak výlučně otázka nestojí.

Spoléhá-li však panovník na opevnění a nedbá přitom nenávisti poddaných, takovému není rady ani pomoci.

Kapitola jedenadvacátá - Jak a čím se získává úcta lidu

Nic není v tomto směru účinnějšího než velká vítězství a vlastní příklad statečnosti, jak si můžeme ověřit na našem součastníkovi, španělskému králi Ferdinandu Aragonskému. Ačkoli zpočátku neseděl příliš pevně na svém trůně, neustálými a úspěšnými výboji se postupně stal prvním mezi křesťanskými králi. Dobil si respektu i slávy.

Hned na počátku své vlády zaútočil proti Granadě a její dobytí se stalo základem příští moci. Současně tím dokonale zaměstnal kastilské barony, takže neměli ani čas pomyslet na vzpuru, a než se později stačili rozkoukat, držel moc už pevně v rukou. Během dlouhé války si pozvolna vybudoval spolehlivou a zdatnou armádu, již živil z prostředků církve a dobývaných území. Aby se později mohl pustit do plnění dalších, mnohem důraznějších plánů, vyhnal ze své říše Maury a Židy, aby si naklonil církev. To byl také jeho jediný politováníhodný a nemoudrý tah. Ve jménu církve pak zaútočil proti Africe, vtrhl do Itálie a napadl Francii. Jedna výprava stíhala druhou. Než lid stačil strávit údiv a obdiv nad jedním vítězstvím, už začínala další tažení. Na vzpuru neměl nikdo ani pomyšlení.

Lesku a vážnosti však nedodávají vládcům jen a jen válečníci úspěchy, ale i obratná správa země. Například takový Barnab z Milána se dobře vyznal v lidech a věděl, jak si zjednat pověst spravedlivého a schopného muže. Nikdy neopomněl ocenit nějaký mimořádný čin nebo potrestat přečin, a to tak, že se o tom dlouho mluvilo.

Jen takového panovníka si všichni váží, který nezaujímá obojaká stanoviska, bez výhrad se staví na tu nebo na onu stranu, je buď přítelem, nebo nepřítelem. Neutralita se příliš nevyplácí. Když se dva perou, musíš vědět, čím vítězství by ti víc ublížilo. Ale i když to nevíš, je poctivější i výhodnější zaujmout otevřené stanovisko a jít do boje. Neuděláš-li to, budeš první obětí vítěze k velké radosti poraženého a nikomu nebudeš stát za to, aby ti pomohl. Po spojenci, který stojí v kritické chvíli se založenými rukama, netouží ani vítěz, ani poražený.

Antiochos vtáhl do Řecka na požádání Aitólů, aby jim pomohl proti Římu, a současně vypravil posly k Achájům, aby jim rozmluvil vměšování ve prospěch Římanů. Římané odpověděli tím, že je naopak vyzvali k společnému boji. V achájské radě, kde vyslanci obou stran vystoupili, řekl římský legát: "Je sice pohodlnější nemíchat se do války, ale na druhé straně není pro vás nevýhodnějšího postoje: připraví vás o vážnost a vaši zemi o svobodu - vítěz vás pohltí. "

Jen nepřítel naléhá na panovníka, aby zachoval neutralitu, přítel naopak žádá, aby ses mu nezastřeně postavil po bok. Ve snaze vyhnout se momentálnímu nebezpečí volí někteří krátkozrací monarchové - sobě ke škodě - neutralitu. Jiní, moudřejší, se neváhají postavit na stranu jednoho ze soupeřů, protože když pak spolu s ním zvítězí, ať by byl sebemocnější a oni mu byli vydáni na milost, je vázán vděčností a spojeneckými ohledy. Tak špatný totiž ten náš svět zas není, aby byl schopen tak černého nevděku, a žádné vítězství není tak drtivé, aby přehlušilo hlas spravedlnosti.

A i když ten, komu panovník přispěchá na pomoc, přece jen prohraje, nezapomene na prokázanou službu, ze všech sil svému spojenci v nouzi pomáhá a nikde není psáno, že se karta v budoucnu nemůže obrátit - pak sdílíš žeň vítězství s ním. Ale také v tom případě, že se ani jedné z obou bojujících stran nemusíš obávat, je výhodné na jednu z nich vsadit. Přispěje-li panovník k výhře - má svého spojence do budoucna v hrsti . V opačném případě mu však pomoc také nezapomene.

Jen jedno musí mít moudrý vládce vždycky na paměti: vyhýbat se spojenci silnějšímu, než je sám, pokud to není nezbytně nutné. Vítězství bývá hořké, upadne nakonec do jeho područí. Tak doplatily Benátčané na spolek s Francií proti milánskému vévodovi. Naopak Florentinům nezbylo nic jiného než vsadit na jednu ze stran, když papež a Španělé táhli proti Lombardii.

Každé sebeuváženější rozhodnutí je však vždycky spojeno s rizikem. Tak už je ten náš svět řízen, že v dobré víře vykonáš to, co je v dané situaci nejmoudřejší, abys zažehnal nebezpečí, a vzápětí upadneš do nového, mnohem horšího. Proto uvážlivý muž volí z možných zel to nejmenší.

Další prostředek, jak si získávat úctu svých poddaných, je péče o umění a vědu, o jejich neustálá rozvoj. Oceňování a vyznamenávání vědců, umělců, ale i prostých občanů za přičinlivost patří k nejužitečnějším. Vždyť úspěch v kterémkoli oboru lidského konání slouží k rozkvětu a posílení státní moci vůbec. Podpory se musí dostat všem, co se s plným zaujetím věnují svému povolání - ať je to obchod, zemědělství či cokoli jiného - a je třeba dát jim záruky, že to co vytvoří, nepříjde vniveč, nebo to nezhltnou zvýšené daně. Pro spokojenost obyvatel jsou také důležité ve vhodných ročních obdobích různé slavnosti a zábava. Každé město má své cechy a spolky, které pořádají pravidelná shromáždění. Ani těm by se panovník neměl vyhýbat, měl by přicházet mezi lid, projevovat v pravou chvíli štědrost a uznalost - samozřejmě bez úhony na své hodnosti prvního muže ve státě. Její důstojenství je první a základní podmínkou za všech okolností.

Kapitola dvaadvacátá - O ministrech

Výběr vhodných mužů pro důležité funkce ve státě má rovněž nemalý význam. Podle jejich kvalit bývá posuzován i panovník. Jsou-li špatní, nestojí ani panovník většinou za nic, a naopak obklopí-li se schopnými muži, každý ho má za muže na svém místě, protože umí rozeznat skutečnou hodnotu od pozlátka.

Pro příklad nemusíme chodit daleko: tak znamenitého ministra, jako byl pan Antonio da Venafro v sienském vévodství Pandolfa Petrucciho, si mohl zvolit jen prozíravý vládce.

Způsobilství či nezpůsobilství člověka pro vykonávání určité státní funkce lze předem odhadnout podle těchto tří podmínek: buď rozumí své věci sám a nikoho dalšího nepotřebuje, nebo si umí dát od jiných schopných poradit, anebo sám nic nedovede posoudit, ničemu nerozumí a na rady neslyší - a ten není k ničemu. Pandolfo možná nepatřil do skupiny první, ale bezpochyby do té druhé. Umět ocenit, kolik chytrosti nebo naopak hlouposti je v počínání toho druhého, schopnost rozlišit správný tah od nesprávného, na to není třeba žádné zvláštní geniality, ale je to záruka, že na takového panovníka si ministr podfukem a lstí nepříjde a dá si pozor.

Poznat, zda může být někdo ministrem, lze snadno a takřka neomylně podle základního měřítká: myslí-li vždy a ve všem hlavně na sebe a svůj prospěch, pro takovou funkci se nehodí. Muž ve službách státní moci nikdy nesmí myslet na sebe, ale na prospěch země a vladaře a projednávat státní záležitosti s ním. Na druhé straně si musí panovník dobrého ministra umět vážit, nesmí ho přehlížet, má ho vyznamenávat a patřičně oceňovat, aby si ho zavázal vděkem k věrnosti a oddanosti. Jen tehdy, nasytí-li jeho ctižádost i přirozenou lidskou touhu po přiměřené životní úrovni, bude mu sloužit dobře a odpovědně, protože bude vědět, že každý možný převrat ohrozí nejen panovníka, ale i jeho.

Jsou-li ministři čestní a vládce uznalý - mohou se na sebe navzájem spolehnout a důvěřovat si. Nechová-li se však jedna ze stran podle tohoto pravidla, určitě na to doplatí.

Kapitola třiadvacátá - Komu naslouchat a kdy

Každý dvůr obchází smrtelné nebezpečí patolízalství a pochlebování a odolat mu dokáže jen střízlivý muž a dobrý znalec lidských povah. Ti, co se příliš zabývají sami sebou a vlastními skutky, podléhají snadno sebeklamu, a nejsou tudíž imunní ani vůči lichocením. Je jen jediný způsob, jak se nestát jeho obětí - dát lidem najevo, že tě pravdou neurazí. To ovšem neznamená, že si může přijít kdekdo a vykládat vládci bez obalu, co ho napadne. Takový pán přijde o vážnost jedna dvě.

Moudrý volí vždycky středí cestu: radí se jen s úzkým kruhem vyvolenců, a to ještě jen tehdy, když on sám chce. Má se dovolávat jejich názoru ve všem důležitém a chovat se k členům rady tak, aby je podněcoval k co největší otevřenosti, ale pak má rozhodnout sám a na svém postoji setrvat. Kdo dopřává sluchu kdejakému snaživci, mění svá rozhodnutí kam vítr tam pláští, ten je všem pro smích. A kdo podléhá tomu, co sám chce slyšet nedopadne líp.

Páter Luca, vyslanec nynějšího císaře Maxmiliána, jednou utrousil, že se Jeho Veličenstvo nikdy s nikým neradí, nicméně že stejně nerozhoduje podle svého. Chová se tedy právě opačně, než já doporučuji. Je to tajnůstkářský vládce, který mlčí o svých plánech a mínění druhých ho nezajímá. Když pak svá rozhodnutí začne uvádět ve skutek, v jeho okolí se proti nim zvedne odpor a on, nevěda kudy kam, od nich částečně nebo úplně upouští. Nikdo však neví, co vlastně chce, co sleduje, a na jeho slova není spolehnutí.

Panovník se má radit ve všech důležitých záležitostech, trpělivě vyslechnout i protichůdná mínění, ale jenom tehdy, když si to přeje on, a ne když si to přeje někdo jiný. Má dát najevo hněv, když vycítí kličkování či lež, ale na druhé straně si počínat tak, aby ten kdo říká i nepřijemnou pravdu tak mohl učinit bez obav.

Mnozí se domnívají, že vladař vděčí za svůj úspěch dobrým rádčům. To je velký omyl. Kdo sám není moudrý, nedá na dobré rady. Výjimka potvrzuje pravidlo, a to tehdy, odevzdá-li se do rukou jediného mimořádně schopného muže. V tom případě však dlouho vládnout nebude a jeho vyvolenec ho zbaví trůnu. Neschopný panovník nic nespraví ani tím, že se bude radit s jinými, schopnějšími, protože nebude vědět, jak s jejich názory naložit a sladit je, neumí oddělit zrn od plev a prohlédnout, kdy sledují vlastní zájmy. Je třeba brát lidi takové, jací jsou, a vědět, že jsou dobří jen tehdy, přiměje-li je k tomu nutnost. Proto platí, že dobrá rada nedělá dobrého vládce, ale naopak že moudrý vládce je prapříčinou a původcem dobrých rad.

Kapitola čtyřiadvacátá - Proč italská knížata přišla o moc

Činy každého nového panovníka jsou daleko víc středem pozornosti než činy pána dědičného, a projeví-li se jako zdatný, získá si mnohem víc a věrnějších stoupců. Současný stav věcí totiž lidi zajímá daleko víc než minulost, a když se jim daří dobře, po ničem jiném nebaží. Tak dosáhne vládce dvojí slávy: že nabyl vlády v nové zemi a že ji s pomocí dobrých zákonů, spolehlivého vojska a rozumnými opatřeními zvelebil. Naopak sklídí dvojnásobnou hanbu ten, co se na trůn narodil, ale vlastní neschopností ho pozbyl.

Už jsem se zmínil o tom, že neapolský král, milánský vévoda a mnozí jiní italští panovníci přišli o moc proto, že si buď neporadili s vojáky, jiní zas s lidem nebo šlechtou. Vládce, který se vyhne těmto chybám a má prostředky na to vydržovat vojsko v poli, toho nikdo moci nezabaví. Filip Makedonský, ne otec Alexandra Velikého, nýbrž ten, který utrpěl porážku od Tita Quintia, nevládl sice tak velkou a silnou říší, jako Řekové a Římané, kteří ho ohrožovali, rozuměl však vojenskému umění, uměl si naklonit lid a udržet důvěru šlechty, a tak jim dokázal odolávat dlouhou řadu let a udržet svou říši, i když ochuzenou o některá města.

Za ztrátu trůnu může každý poděkovat jen sám sobě. V míru nepomysleli, že mohou přijít zlé časy (koho napadne počítat s bouřkou, když je nebe jako vymetené?), a když nastala doba zkoušek, vzali do zaječích, místo aby honem budovali obranu, a kojili se nadějí, že je jednoho dne povolá lid zpátky, až přeteče číše vítězovi zpupnosti. I to se samozřejmě může stát, ale rozhodně se na to nedá spoléhat. Člověk nemá padat na zem a počítat s tím, že ho někdo zvedne. Buď k tomu nikdy nedojde, anebo dojde-li, není to zrovna bezpečné, protože takový návrat je ponižující, nezávisí na vládci.

Jen taková vláda je spolehlivá a trvalá, která spoléhá sama na sebe a vlastními silami se dovede bránit.

Kapitola pětadvacátá - Jakou roli hraje v lidském životě osud a jak mu čelit

Mnoho lidí věřilo a dosud věří, že pozemské dění řídí Bůh a osud a ani sebevětší chytrost ne tom nemůže nic změnit. Z toho plyne pohodlnický závěr, že každá námaha je marná a nejlepší je prostě se svému losu podřídít. Zejména teď, kdy jsme dnes a denně svědky obrovských změn a nenadálých zvrátů, tento názor obecně panuje. Já si však myslím, že svobodná vůle člověka není jen prázdné slovo. Všechno je z poloviny dílem osudu a z poloviny, anebo alespoň z části, dílem člověka.

Přirovnal bych osud k rozvodněné řece, která zaplavuje roviny, vytrhává stromy, boří domy, splavuje hlínu a jinde ji ukládá. Všichni před ní utíkají, vzdávají se před nezkrotností živlu a nesnaží se vzdorovat. To je všechno pravda, ale zdaleka to neznamená, že by lidé v době, kdy pokojně teče svým korytem, neměli budovat hráze, hloubit řečiště a zvyšovat břehy, aby omezili její ničivé bezuzdné následky, až přijde doba povodní.

Stejně je tomu s osudem. Ukáže svou zhoubnou moc všude tam, kde mu nestojí v cestě organizovaná síla, a napře se právě tam, kde nejsou břehy a hráze, které by ho zadržely. Rozhlédnete-li se po dnešní Itálii, přiznáte mi, že si ty převratné změny zavinila sama. Zaskočily ji, protože byla bez hrází a náspů. Kdyby byla opevněná jednotnou hradbou statečnosti jako Německo, Španělsko nebo Francie, povodeň převratů by nenatropila tolik škod, nebo by se nám vyhnula. Jen tolik tedy k tomu, jak čelit osudu.

Podíváme-li se na jednotlivé případy, na první pohled se zdá, že ačkoliv ten který panovník v ničem nezměnil po léta své chování a počínání a vládl pořád stejně, přesto takřka přes noc z

plné slávy a prosperity upadl do naprosté bídy. Pohled z blízka nám však řekne, že se dopustil některé z chyb (většinou i více přehmatů naráz), o níž jsem v předchozích kapitolách podrobně pojednal. Stručně a krátce: nezajistil se pro špatné časy, a dokud vál dobrý vítr, jeho loďka hladce plula. Jakmile se vítr utišil musel ztroskotat. Trvale úspěšný může být jen ten, kdo se přizpůsobí měnícím se podmínkám.

Lidé dospívají k vytčenému cíli rozličnými cestami: jeden opatrně, druhý zbrkle, někdo násilím a jiný zas lstí, jeden trpělivostí a druhý bezohlednou rázností. Všichni mají stejnou šanci dosáhnout svého. A přesto vidíme, že když dva dělají totéž, nedopadnou stejně, anebo ačkoli jednají naprosto rozdílně, pochodí do puntíku shodně. Příčina je právě v historických okolnostech, s nimiž jednají buď ve shodě, nebo v rozporu.

Postupuje-li panovník obezřetně a trpělivě a jeho postup odpovídá době, všechno jde dobře. Změní-li se však podmínky a on svůj způsob vlády nepřizpůsobí, přijde o všechno. Jenomže kdo je tak prozíravý a pružný? Kdo se dokáže přinutit opustit osvědčené způsoby? Kdo dokáže proti své přirozenosti jednat podle potřeby třeba násilně a bezohledně? To je dáno jen málokterým.

Vezměme například takového papeže Julia II. : jednal vždy a všude bezohledně, a protože doba jeho způsobům přála, slavil jeden úspěch za druhým. Při jeho první výpravě proti Boloni, ještě za života Giovanniho Bentivoglia, se z ní Benátčané snažili vykrotit. Ani španělskému králi se moc nechtělo, a tak o tom jednal nejprve s Francií. Papež se však nedal ničím zastavit a směle vytáhl do pole, Španělé a Benátčané honem nevěděli, jak se zachovat, jedni se ho báli, druzí zas chtivě pokukovali po Neapolském království, jež by byli rádi získali zpět. Francouzský král se na jeho stranu přidal, protože počítal s jeho pomocí k pokoření Benátčanů. A tak papež Julius svou ráznou troufalostí dosáhl toho, čeho žádný z jeho moudrých předchůdců. Kdyby byl s tažením počkal, až bude mít všechno uspořádáno a zabezpečeno, nebyl by se hnul z místa. Francouzský král by se byl vytácel a váhavost ostatních by mu vzala odvalu. I ve všech svých dalších krocích jednal naprosto stejně a měl úspěch, protože žil příliš krátce a nedočkal se změn doby, jimž by se byl musel přizpůsobit a jednat proti své povaze. Nikdy by to nebyl dokázal a byl by předurčen k záhubě.

Záruka trvalého úspěchu je tedy právě v přizpůsobování. A přesto si myslím, že je vždycky plodnější jednat rázně než opatrnicky, protože Štěstěna je žena, a jen dokud ji ovládáš pevnou rukou, udržíš ji. Přeje mladým, prudkým a smělým a odvrací se od chladných počtářů.

Kapitola šestadvacátá - Výzva k osvobození Itálie od barbarů

Pohled na stav dnešní Itálie ukazuje, že málokterá doba byla kdy příznivější pro nástup schopného a prozíravého panovníka. Přímo po něm volá a slibuje slávu jemu a štěstí všem občanům.

Byla nezbytná poroba izraelského národa, aby se ukázala Mojžíšova zdatnost, rozptýlenost Athéňanů, aby se projevila velikost Théseova, útlak Peršanů Médy, aby vynikla zmužilost Kýrova, a tedy zcela katastrofální stav dnešní Itálie, porobenější než Židé a Peršané a rozptýlenější než tehdy Athéňané, zbídačená a zpusťovaná země nabízí šanci, aby mohl zazářit italský génius.

Občas se sice vyskytl muž, který se zdál dávat jiskřičku naděje na lepší příští, ale vždycky byl sražen v rozletu a zaskočen osudem, a naše země dodnes čeká, kdo zhojí její rány, ukončí

pustošení a drancování Lombardie, Neapolského království a Toskánska, kdo vyřízne vředy, již ji tak dlouho vysilují. Doslova otvírá svou náruč tomu, kdo pozvedne prapor z prachu, a je schopna jít za ním ve jménu čehokoli.

A není povolanejšího nad příslušníka Vašeho vznešeného rodu, za nímž stojí Bůh a církev, pro úkol vykupitele. Žádný z těch slavných mužů minulosti, ať byli jakkoli výjimeční, neměl tak příznivou situaci, jako je ta naše dnešní, jejich cíl nebyl o nic spravedlivější a Bůh jim nepřál tolik jako Vám. Spravedlivá je taková válka, která je nevyhnutelná, a požehnané ty zbraně, které jsou poslední a jedinou nadějí. Nedopust'te, aby vyšlo nazmar to obrovské všeobecné odhodlání, jež dokáže smést z cesty každou překážku, nepřehlédněte nevídaná boží znamení, rovnající se významem rozestupujícímu moři, oblaku ukazujícímu cestu, ze skály vytrysklé vodě a z nebe padající maně, které věští Vaši velikost. Vše ostatní je ve Vašich rukou. Bůh nás nezavil svobodné vůle a té části slávy, jež nám přísluší, a tak s jeho pomocí a bohatší o rady historie nemůžete klopýtnout.

Žádný div, že nikdo z připomínaných Italů nedokázal to, co lze očekávat od Vašeho slavného rodu, že po bezpočetných převratech a válkách vyprchala italská vojenská zdatnost. Příčinou je špatné politické uspořádání země a nenašel se zatím nikdo, kdo by zavedl nové. Není slavnějšího poslání pro panovníka než zavedení nových pořádků a zákonů, jejich velkorysá a pevná zakotvení. A Itálie je poddajný materiál, který jen čeká na ruku toho, kdo by ho uhnětl. Nemají-li Italové dostatek udatnosti v myslích, v údech ji mají, jsou zruční, obratní a silní, jen se podívejte na souboje, tam tyto vlastnosti vyniknou. Ve vojsku zanikají, protože se jim nedostává schopného vojevůdce v čele. Ti dnešní velitelé nic nechápou, ničemu nerozumějí, nikoho neposlouchají a myslí si, že spolklí všechnu moudrost světa, do všeho se pletou. Jaký div potom, že se nedokázali prosadit a vynutit si autoritu, že vojska složená jen z Italů v žádné z těchto mnoha válek v posledních dvaceti letech neobstála (Taro, Alessandria, Capue, Janov, Vaila, Boloňa i Mestre).

První, co by tedy Váš slavný rod musel na cestě k osvobození země vykonat, by bylo založení vlastního vojska. Není věrnějších, udatnějších a lepších vojáků nad Italy, a je-li každý z nich dobrý, dohromady tvoří celek skvělý, postaví-li se jim v čelo sám vládce a bude-li o ně pečovat, jak náleží. Pak si na něm každý nepřítel vyláme zuby.

Ačkoliv švýcarská a španělská pěchota nahánějí všem strach, ani jedna není bez slabin: Španělé si neporadí s francouzskou jízdou a Švýcary udolá mnohem houževnatější pěchota španělská. Svědčí o tom bitva u Ravenny, kde se Španělé střetli s německou pěchotou, která bojuje ve stejné formaci jako švýcarská. Pohybliví Španělé se svými kulatými štíty pronikali německými řadami jako nůž máslem a dokázalo je zatlačit až jezdecktvo.

Známe-li tedy Achillovu patu jedné i druhé pěchoty, musíme postavit vojsko jinak: aby odolalo jízdě a vydrželo nápor sebepohyblivější pěchoty. Žádá to změnu taktiky boje a nové zbraně. Právě takové novinky dobývají vojevůdcům věhlasu.

Itálie čeká. Ujměte se tohoto úkolu s optimismem a vírou, které se člověku dodává vědomí spravedlivého cíle, aby se naše země pod Vaší korouhví znovu zaskvěla v plné slávě a slova Petrarkey se stala skutečností:

Ctnost proti zuřivosti

se chopí zbraně, vkrátku ji smete.

Vždyť předků udatnosti

květ v italských srdcích dosud kvete.